

993 (2021-2022) – Nr. 1
ingediend op 4 november 2021 (2021-2022)

Verslag van de hoorzitting

namens de Commissie voor Cultuur, Jeugd, Sport en Media
uitgebracht door Cathy Coudyser en Katia Segers

over koloniaal erfgoed

Samenstelling van de Commissie voor Cultuur, Jeugd, Sport en Media:

Voorzitter: Elisabeth Meuleman.

Vaste leden:

Cathy Coudyser, Marius Meremans, Freya Perdaens, Wilfried Vandaele, Manuela Van Werde;

Filip Brusselmans, Johan Deckmyn, Klaas Sootmans;

Karin Brouwers, Orry Van de Wauwer;

Steven Coenegrachts, Stephanie D'Hose;

Elisabeth Meuleman, Jeremie Vaneekhout;

Hannes Anaf.

Plaatsvervangers:

Andries Gryffroy, Kathleen Kerkels, Philippe Muyters, Kris Van Dijck, Karl Vanlouwe;

Immanuel De Reuse, Jan Laeremans, Ilse Malfroot;

Maike De Rudder, Tinne Rombouts;

Els Ampe, Bart Tommelein;

Björn Rzoska, Tine Van den Brande;

Katia Segers.

Toegevoegde leden:

Tom De Meester.

INHOUD

I.	Toelichting	4
1.	Restitution Belgium	4
2.	Nadia Nsayi	6
3.	Koninklijk Museum voor Midden-Afrika	7
4.	Bert Demarsin	11
II.	Bespreking	15
1.	Vragen en opmerkingen uit de commissie	15
1.1.	Katia Segers	15
1.2.	Filip Brusselmans	16
1.3.	Interventie van de commissievoorzitter	19
1.4.	Karin Brouwers	19
1.5.	Cathy Coudyser	20
1.6.	Elisabeth Meuleman	21
2.	Antwoordenronde	21
2.1.	Nadia Nsayi	21
2.2.	Restitution Belgium	23
2.3.	Koninklijk Museum voor Midden-Afrika	25
2.4.	Bert Demarsin	26
	Gebruikte afkortingen	30
	Bijlagen: zie dossierpagina van dit commissieverslag op www.vlaamsparlement.be	

Op donderdag 8 juli 2021 hield de Commissie voor Cultuur, Jeugd, Sport en Media een hoorzitting over koloniaal erfgoed.

De presentaties bij de toelichting zijn te vinden op de [dossierpagina](#) van dit commissieverslag op www.vlaamsparlement.be.

(Deze vergadering werd georganiseerd als een hybride vergadering.)

I. Toelichting

1. Restitution Belgium

Sarah Van Beurden, associate professor of History and African Studies aan de Ohio State University, vertegenwoordigt Restitution Belgium. Dit is een groep van een zestigtal academici en professionelen uit de museum- en erfgoedsector, die een gefundeerde bijdrage wil leveren aan het debat over koloniale collecties en restitutie in België en Vlaanderen. Ze brachten hierover een rapport uit, dat beschikbaar is op www.restitutionbelgium.be.

Het rapport wil informeren en duiden, door de informatie over koloniale collecties kenbaar te maken bij een breder publiek. Daarnaast bevat het een aantal centrale principes die belangrijk zijn in de benadering en het beheer van die collecties en eventuele restitutie. Ook formuleert het rapport concrete aanbevelingen op basis van die principes. Het richt zich tot drie groepen: beleidsmakers, erfgoedinstellingen en andere collectiehouders, en het brede publiek. De spreker overloopt een aantal elementen uit het rapport.

Wat zijn koloniale collecties? Vaak wordt dit begrip verengd tot collecties zoals deze in het AfricaMuseum in Tervuren, met objecten uit Centraal-Afrika. Dit vormt een belangrijk aandeel in België en Vlaanderen, maar er zijn ook collecties uit een andere koloniale context, zoals uit de voormalige Britse en Franse kolonies. Het rapport focust op etnografische en kunstobjecten. Maar ook archieven, natuurschiedkundige collecties, kaarten, archeologische objecten en menselijke resten vallen onder de noemer van koloniale museumcollecties. In Vlaanderen zijn er koloniale collecties in musea, universiteiten, onderzoeksinstituten, missiecongregaties en bij particulieren. De origine van deze collecties is zeer divers, met stukken uit Afrika, Azië, Oceanië en Noord- en Zuid-Amerika. De collecties uit de voormalige Belgische kolonies bevinden zich vooral in het MAS, het Gentse Universiteitsmuseum en de KU Leuven. Het Instituut voor Tropische Geneeskunde had vroeger een kleine collectie. Ook de UAntwerpen heeft objecten. Het gaat hier niet om een complete lijst, maar om de lijst die Restitution Belgium heeft kunnen samenstellen. De groep beveelt aan om een gecentraliseerd overzicht te maken van koloniale collecties. Ook is er nood aan een gecentraliseerde en toegankelijke ontsluiting van bestaande informatie uit inventarissen van diverse musea, bijvoorbeeld via digitalisatie en websites.

Sarah Van Beurden omschrijft herkomstonderzoek als het onderzoeken van de context waarin objecten en collecties verwijderd zijn van hun oorspronkelijke gemeenschappen. Dergelijk onderzoek biedt heel veel mogelijkheden, maar heeft ook beperkingen. Een eerste beperking is dat het afhangt van de bronnen. Tot nu toe zijn dit vooral koloniale archieven. Deze documenteren de collecties vanuit een bepaald standpunt. Sommige informatie ontbreekt daarin. De bronnen moeten dringend worden uitgebreid, door bijvoorbeeld rekening te houden met mondelinge overleveringen uit herkomstgemeenschappen.

Ten tweede kan herkomstonderzoek nooit uitsluitend geven over alle objecten. Dat is eigen aan koloniale archieven en de manier waarop met deze objecten werd

omgegaan. Heel veel informatie is verloren gegaan. Tot slot neemt goed herkomst-onderzoek veel tijd in beslag. Vanuit de principes van transparantie en gelijkwaardigheid tussen partijen, beveelt Restitution Belgium meer samenwerking aan in het kader van het herkomstonderzoek, door het betrekken van landen en gemeenschappen van herkomst. Ook is er meer financiering nodig voor herkomstonderzoek.

De professor stelt dat er meer informatie moet worden gedeeld, en dat er daarbij behoefte is aan duidelijk vastgelegde procedures voor deze kennisdeling. Restitution Belgium pleit voor een centraal en onafhankelijk aanspreekpunt en onderzoeksprogramma, dat die informatie voor een heel land of een hele gemeenschap verzamelt, en waarmee het herkomstonderzoek verbonden is. De organisatie leidt uit buitenlandse voorbeelden af dat er positiever wordt gereageerd op dergelijke onafhankelijke instellingen dan op musea.

Momenteel worden de gesprekken over restitutie vooral gevoerd tussen staten en regeringen. Zij moeten hierover overeenkomsten afsluiten. Maar het is ook belangrijk om herkomstgemeenschappen te betrekken bij dergelijke gesprekken en beslissingen.

Wat komt in aanmerking voor restitutie? Restitution Belgium heeft als uitgangspunt dat koloniale collecties per definitie in vraag te stellen zijn, omdat ze voortkomen uit structurele ongelijkheden. Dat is een beginpunt, geen eindpunt van de discussie. Herkomstonderzoek is een belangrijke weg naar restitutie, maar niet de enige. Er moet ook een mogelijkheid zijn voor anders gemotiveerde vragen en benaderingen. Een voorbeeld zijn ethische argumenten, met name wanneer een voorwerp zeer belangrijk is voor een gemeenschap en op basis daarvan wordt teruggevraagd. Ook praktische argumenten kunnen een rol spelen, bijvoorbeeld wanneer een museum uit een herkomstland interesse betoont voor bepaalde stukken om zijn collectie representatiever te maken. Er is dus meer dan één pad naar restitutie.

Op dit moment vindt Sarah Van Beurden een systematische aanpak voor alle koloniale collecties nodig. Die behelst meer dan alleen de collecties uit Centraal-Afrika, aangezien er sowieso ook vragen zullen komen over andere koloniale collecties. Die worden beter meteen samen bekeken. Ten tweede komt het erop aan om gesprekken en debatten te voeren met alle belanghebbenden en daarbij goed te luisteren naar wensen van de andere partijen en de methodes die ze verkiezen.

Ten derde moet het beleid van verschillende bestuursniveaus en verschillende gemeenschappen onderling worden afgestemd. Verschillende koloniale collecties zijn over het hele land verspreid en vallen onder verschillende bevoegdheidsniveaus zoals steden – met bijvoorbeeld het MAS –, de federale overheid of de gemeenschappen. Het restitutiebeleid moet onderling worden afgestemd om meer duidelijkheid te creëren.

Ten vierde moet de bestaande informatie beschikbaar en toegankelijk worden gemaakt. De beschikbare informatie moet men delen. Men moet werk maken van de ontwikkeling van die gecentraliseerde toegang, met een visie op wie die informatie moet kunnen raadplegen, en waar. Er moeten duidelijke procedures voor restitutie worden vastgelegd.

Ten slotte is er nood aan financiering van nieuw herkomstonderzoek. Maar Sarah Van Beurden herhaalt dat dergelijk onderzoek veel tijd in beslag neemt. De restitutie zelf mag hierdoor niet op de lange baan worden geschoven. De professor citeert tot slot de Senegalese econoom Felwine Sarr, coauteur van het Franse rapport over restitutie, die het heeft over een nieuwe relationele politiek, nieuwe manieren van met mekaar omgaan op basis van gelijkwaardigheid. Dit kan op langere termijn ook effect hebben op andere dossiers dan restitutie.

2. Nadia Nsayi

Nadia Nsayi was tot voor kort curator Beeldvorming bij het MAS en cocurator van de tentoonstelling 100 x Congo. Een eeuw Congolese kunst in Antwerpen, onder curatorschap van Els De Palmenaer. De spreker spreekt vandaag in eigen naam, maar het MAS en andere collega's delen sommige van haar inzichten.

Wat waren de doelstellingen van de expo 100 x Congo? Een eerste doelstelling was het informeren over de Congolese collectie in Antwerpen en nieuwe inzichten delen voor het debat over kolonisatie, koloniale erfenissen en dekolonisatie. Het MAS heeft er bewust voor gekozen om die collectie, na Tervuren de grootste in België, te tonen. Dit leidde tot verschillende reacties, zowel positieve als negatieve. Zo verweten jongeren van Afrikaanse herkomst het museum te pronken met deze cultuurvoorwerpen. Dat is reeds een debat op zich: toont men de collectie aan een groot publiek of bewaart men ze in het depot? Een tweede doelstelling is de bezoekers uitnodigen om kritisch na te denken over beeldvorming over zwarte mensen en over het verleden, het heden en de toekomst van de collectie. In die vraag over de toekomst zit ook het vraagstuk over restitutie. Horen de stukken thuis in Antwerpen of moet er een andere locatie voor gevonden worden? Een derde doelstelling is het debat aanmoedigen tussen de betrokken actoren in Antwerpen en op Belgisch niveau.

De spreker licht aan de hand van een foto van de tentoonstellingsruimte het opzet van de expo toe. De 100 in 100 x Congo verwijst naar verschillende zaken: honderd jaar geleden werd de stad Antwerpen eigenaar van een Congolese kunstcollectie. Deze werd deels gekocht van kunsthandelaar Henri Pareyn en deels geschonken door toenmalig minister van Koloniën Louis Franck. Dit legde de basis voor de Congolese collectie van de stad Antwerpen, die nadien verder werd uitgebreid. Vandaag gaat het om een collectie van ongeveer 15.000 stukken, afkomstig van het hele Afrikaanse continent, waarvan een derde uit Congo. 100 x Congo verwijst ook naar de honderd objecten die worden tentoongesteld. Aan de hand van deze objecten werd via een educatief parcours getracht de historische context van de koloniale periode mee te geven. Er is bijzondere aandacht voor de rol van Antwerpen. Via de Antwerpse haven zijn grondstoffen, zoals ivoor en rubber, geïmporteerd. Antwerpen was ook de locatie van de wereldtentoonstelling waar Congolezen werden tentoongesteld in een menselijke zoo. Hoe de honderd tentoongestelde stukken werden verworven, is vaak niet geweten. Dat wordt meegegeven in de tekst over blinde vlekken. Het is geweten aan welke Belgische figuur de stukken verbonden zijn en vaak ook van welke bevolking ze afkomstig zijn. Maar de exacte verwervingscontext is meestal onbekend. Van een beeld van het Songyevolk is die context wel gekend. Daar werd specifiek onderzoek naar verricht.

Een tiental Congolese onderzoekers hebben in de publicatie over de expo hun kijk geven op de tentoongestelde objecten. Interventies van kunstenaars en filmmakers uit Congo over de objecten en de hele collectie zijn in de expo geïntegreerd. Dit illustreert de sterke nadruk op restitutie, het teruggeven van cultuurvoorwerpen of roofkunst. Maar tentoonstellingen zijn ook belangrijk om dat debat levendig te maken en die informatie tot bij een groter publiek te brengen.

Op basis van haar ervaring als curator Beeldvorming ziet Nadia Nsayi een aantal uitdagingen voor het MAS en andere musea met koloniale collecties. Een eerste uitdaging is het integreren van diversiteit in de machtsstructuren van het museum zelf, met meer diversiteit in het personeelsbeleid. Diversiteit gaat dan niet alleen over kleur of leeftijd, maar ook over de denkkaders binnen het museum. Zo vermijdt men tentoonstellingen vanuit een welbepaalde, enge visie.

Een tweede uitdaging is ruimte bieden voor vernieuwende denkkaders van buiten het museum. Dat is een voorwaarde voor mooie maar ook kritische, inclusieve en

participatieve tentoonstellingen. Een cocurator van buiten de museumsector, een beroep op externe consultants en meer diversiteit bij de gidsen bieden op dat vlak mogelijkheden. Er zijn veel mensen met een goede kennis over de koloniale periode.

De derde uitdaging is die kennis veel toegankelijker te maken, bij grotere en meer diverse doelgroepen, én in de landen van herkomst, bijvoorbeeld door tentoonstellingen virtueel beschikbaar te stellen aan de partners.

Een vierde uitdaging is als museum een plaats durven innemen in het dekolonisatiedebat. Dat debat is nu sterk gefocust op het AfricaMuseum. Het heeft de grootste collectie, maar nog andere instellingen bezitten een koloniale collectie. Een vijfde uitdaging is als museum een sterk pleidooi voeren voor meer herkomstonderzoek. Maar restitutie mag niet exclusief worden verbonden aan herkomstonderzoek, dat heel veel tijd en middelen vraagt. Een laatste advies aan de museumsector is een meer proactieve rol spelen in het adviseren van het beleid rond restitutie. De overheid beslist wat wordt teruggegeven. Op federaal niveau bestaat ter zake een zekere dynamiek. Voor Antwerpen moet het college van burgemeester en schepenen zich uitspreken over restitutie. Maar het MAS of andere musea kunnen proactief een aantal maatregelen bepleiten.

De spreker toont een aantal reacties die het MAS naar aanleiding van de tentoonstelling heeft ontvangen. Een eerste reactie komt van een jong gemengd koppel, dat aangeeft meer te weten te zijn gekomen over de eigen, niet-westerse geschiedenis. Schrijver Jeroen Olyslaegers beklemtoonde in zijn reactie de nood aan zelfreflectie en de ongemakkelijke gedeelde geschiedenis. Op basis van deze getuigenissen geeft de spreker aan dat de expo bij de bezoekers verschillende zaken losmaakt. Het debat mag zich dan ook niet louter beperken tot restitutie, maar moet ook gaan over de wijze waarop de collecties al dan niet worden tentoongesteld en geduid.

De spreker besluit met een videofragment van zangeres Karoline – Leki – Kamosi. Ze komt aan het woord in de film *In vele handen*, die getoond wordt op de expo. In die film vertellen 25 mensen uit Antwerpen en Congo iets over een object uit de tentoonstelling. Leki koos een Yakamasker, en haalt hierover herinneringen op met haar vader. Ze beklemtoont de nood aan openheid en begrip voor elkaars verhaal.

3. Koninklijk Museum voor Midden-Afrika

Guido Gryseels, algemeen directeur van het Koninklijk Museum voor Midden-Afrika, verduidelijkt dat zijn organisatie een federale instelling is, en zijn collecties federaal bezit. De museumfunctie waarvoor de organisatie vooral bekend is, staat maar voor een kwart van de activiteit. In eerste instantie is het een wetenschappelijke instelling.

In 1885 heeft de conferentie van Berlijn, vooral onder impuls van de Verenigde Staten, het toenmalige Kongo toegewezen aan Koning Leopold II, op persoonlijke basis. De zogenaamde Kongo-Vrijstaat was vanaf de start het toneel van buitensporig geweld, vooral met betrekking tot de rubberoogsten. Het heeft geleid tot groot internationaal protest, dat een begin vormde van de internationale mensenrechtenbeweging. Er kwam grote druk op België om Congo over te nemen als kolonie. Gezien de enorme oppervlakte van dat land was België daar echter niet op gebrand.

Koning Leopold II was echter op zoek naar steun, en heeft in 1897 als onderdeel van de wereldtentoonstelling in Brussel een koloniale tentoonstelling georganiseerd in Tervuren, waar hij ook een kasteel had. De expo toonde naast de fauna en flora van Kongo ook Congolese producten met een potentieel belang voor de Belgische economie. De vorst wou tegelijk investeerders zoeken en het volk overtuigen van

het nut van kolonisatie. Om de zaken aantrekkelijker voor te stellen, haalde hij 266 Congolezen naar Tervuren. Ze werden gehuisvest in dorpjes rond de vijvers van Tervuren. Vandaag zou zo iets een menselijke zoo worden genoemd, maar destijds leverde het heel wat publieksbelangstelling op. Eind 2021 organiseert het AfricaMuseum een tentoonstelling over de menselijke zoos die in die tijd overal in Europa te zien waren. Met anderhalf miljoen bezoekers was de tentoonstelling een groot succes. Ze lag ook aan de basis van het huidige museum, aangezien de tentoonstelling een permanent karakter heeft gekregen met de oprichting van Le Musée du Congo in 1898.

Enkele jaren later heeft België onder grote druk van vooral het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten ermee ingestemd om Congo als kolonie over te nemen. In 1908 werd het Belgisch Kongo. In 1960 werd het land onafhankelijk. De naam van het museum veranderde toen in Koninklijk Museum voor Midden-Afrika.

De organisatie stelt 230 personeelsleden tewerk, waarvan 80 wetenschappers. De multidisciplinaire instelling werkt in vier grote domeinen: antropologie, geschiedenis, biologie en aardwetenschappen. Ze zet sterk in op opleidingen. Elk jaar krijgen 160 Afrikaanse wetenschappers opleidingen in Tervuren of op het Afrikaanse continent. De opleidingen gebeuren immers zoveel mogelijk decentraal. 62 doctoraatsstudenten aan Belgische universiteiten doen dit jaar hun veldonderzoek in Tervuren, waaronder 42 uit Afrika. Het jaarlijkse budget van de organisatie belooft 17 miljoen euro.

Doorheen de koloniale geschiedenis zijn grote collecties naar Tervuren gekomen. De meeste stukken kwamen er via missionarissen, ambtenaren, schenkingen en wetenschappelijke zendingen. In bepaalde gevallen heeft echter bruto geweld aan de basis gelegen. De etnografische collectie, die vandaag aan de orde is, bevat 125.000 voorwerpen. Er zijn 10 miljoen zoölogische specimen en meer dan 4 kilometer archieven. Het museum heeft de grootste collectie tropische houtstalen ter wereld. Deze collectie is van groot belang voor het klimaatonderzoek. De instelling gaat de koolstofopslag ervan na, en het nut daarvan voor het klimaatonderzoek. In 2020 heeft het museum in Nature gepubliceerd over het belang van het Congolese tropische hout voor koolstofopslag in verband met het klimaat, in vergelijking met het Amazonewoud.

Wat de belangrijke educatieve werking betreft, is het museum voor heel wat Belgische kinderen de eerste kennismaking met Afrika. Het museum neemt zijn verantwoordelijkheid om er een positieve indruk van te maken. Heel wat mensen vertellen Guido Gryseels spontaan over hun jeugtherinneringen aan de olifant, de prauw, de luipaardman enzovoort. In die zin is het museum medeplichtig aan het creëren van stereotypes van westerse superioriteit ten opzichte van de Afrikaanse culturen. De voorbij 25 jaar heeft het museum een heel ander beeld proberen te schetsen.

Naast de grote inzet van zijn collectie voor wetenschappelijk onderzoek, draagt het museum ook bij aan tentoonstellingen overal ter wereld. Bijna iedereen die een belangrijke Afrikatentoonstelling organiseert, leent stukken uit Tervuren. Het museum werkt met vijftien Afrikaanse landen samen voor zijn onderzoek in de vier beschreven wetenschappelijke disciplines, en heeft nauwe samenwerking lopen met Midden- en West-Afrikaanse musea.

Het AfricaMuseum ziet zichzelf als een forum voor debat, waaronder dat over het koloniale verleden. Guido Gryseels toont ter zake voorbeelden van Nederlands- en Franstalige publicaties. Het museum huldigt cocreatie als principe voor al zijn tentoonstellingen. Telkens gaat het om samenwerking met iemand uit de Afrikaanse diaspora of uit Afrika zelf. Er zijn de programma's scientist in residence, residenties

kunstenaars en residenties journalisten. Afrikaanse onderzoekers kunnen het museum bezoeken voor herkomstonderzoek met het oog op latere restitutie.

Het AfricaMuseum is in 2018 heropend na enkele jaren sluiting. In de voorbereiding van zijn renovatie heeft het met een kritische blik oog gehad voor zijn eigen oorsprong en koloniale verleden. Al twintig jaar geleden heeft het met Exit Kongo een tentoonstelling gewijd aan de oorsprong van de collecties. Zoals gezegd is een klein deel van de collectie met bruut militair geweld en plunderingen verworven, dus onwettig. Dat heeft het museum toen al aan een breed publiek getoond.

In 2005 vond de tentoonstelling Het geheugen van Congo, de koloniale tijd plaats. Het was een heel kritische blik op de koloniale tijd, en heeft tot een groot debat geleid in de Belgische samenleving. In 2010 was er een tentoonstelling over de onafhankelijkheid, maar dan voor het eerst op basis van de Congolese kant van het verhaal.

Na deze introductie komt de directeur tot het onderwerp van vandaag: de etnografische collectie en haar verwerving. De collectie bestaat uit 128.900 voorwerpen, inclusief de muziekinstrumenten. Ongeveer 70 procent ervan komt uit Centraal-Afrika. Na 1960 is het museum zich ook op andere delen van het continent beginnen toeleggen. Tervuren heeft de grootste Midden-Afrikaanse collectie ter wereld, veronderstelt Guido Gryseels, die aanvult dat 85.000 stukken uit Congo afkomstig zijn, naast 2300 uit Rwanda en 1150 uit Burundi. Overigens betreft het voor het merendeel geen kunst, dus geen maskers of beelden, maar voorwerpen voor dagelijks gebruik, zoals bestek, kookpotten of visnetten. Vaak zijn ze verzameld door antropologen voor hun studies over de levenswijze van de mensen.

Het museum heeft het merendeel van zijn collectie in de koloniale periode verworven. Ongeveer 1500 voorwerpen heeft het al van voor 1908 in zijn bezit, dus in de periode van Kongo-Vrijstaat. Van die periode veronderstelt de spreker dat het merendeel van de items door plundering of geweld zijn verworven. De meeste Belgen die toen in Congo verbleven, waren militairen en bakenden grenzen af, onderwierpen dorpen en sloten verdragen af. Daarbij zijn ze vaak op tegenstand gestuit en hebben ze dorpen in brand gestoken en mensen vermoord. De symbolische voorwerpen van dorpschefs namen ze dan mee als een soort jachttrofee of gijzelwaar. Hoewel niet vaststaat dat alles uit die tijd op die manier verworven is, gaat het museum ervan uit dat dit voor een groot deel wel degelijk het geval is.

40 procent van de collectie is na 1960 in het museum aanbeland. Vaak zijn die objecten afkomstig uit schenkingen. Hoe ze oorspronkelijk verworven zijn, is vaak nauwelijks traceerbaar.

De discussie over restitutie is eigenlijk al oud. Zelfs naar aanleiding van de onafhankelijkheid in 1960 heeft Patrice Lumumba geijverd voor de teruggave van alle culturele voorwerpen in Tervuren en de rest van België. De Belgische onderhandelaars hebben dat punt echter van de tafel geveegd als onbespreekbaar. Ook Joseph Kasavubu heeft een teruggave gevraagd. In 1973 stelde president Mobutu in een toespraak voor de VN: "Our country has been plundered of its cultural heritage during the colonial period. I demand the return of our artistic heritage to our country." Aanleiding was op dat moment de door de VS reizende tentoonstelling Arts of the Congo met 200 absolute topstukken uit Tervuren. In de VS hebben ze honderdduizenden bezoekers gelokt, tot grote irritatie van de Congolese autoriteiten aangezien hun eigen land daar niets aan had.

Net voor de heropening van het AfricaMuseum in 2018 heeft Emmanuel Macron in Ouagadougou verklaard dat een flink deel van het Afrikaanse culturele erfgoed terug naar Afrika moest. De Franse president heeft Felwine Sarr en Bénédicte Savoy opdracht gegeven voor hun rapport over de teruggave van Afrikaans

cultureel erfgoed. De auteurs stellen dat 80 procent van het Afrikaanse culturele erfgoed zich in het westen bevindt, bij privéverzamelaars en musea. Daardoor heeft de Afrikaanse jeugd geen toegang tot zijn eigen culturele erfgoed. Ze vinden een terugkeer ervan naar Afrika absoluut noodzakelijk. De publicatie lag aan de basis van een resem discussies. Sindsdien is de zaak in een stroomversnelling gekomen, onder meer ook door Black Lives Matter, de beweging tegen standbeelden en tegen Leopold II, enzovoort.

Het AfricaMuseum neemt in het restitutiedebat, onder meer op zijn website, een heel open en constructieve houding aan. Het treedt erover in dialoog met Afrikaanse musea en Belgen van Afrikaanse origine. Het erkent dat een deel van zijn collecties is verworven in een context van ongelijke ruil, een begrip dat meer behelst dan alleen geweld en plundering. De relatie tussen een gekoloniseerde en een kolonisator is niet op gelijkheid gestoeld. Herkomstonderzoek is echter noodzakelijk. Achterhalen hoe een stuk precies verworven is, is echter niet gemakkelijk. Heeft een missionaris het geruild voor een weesgegroetje of heeft hij er eerlijk voor betaald? Zeventig of tachtig jaar later dorpsgemeenschappen interviewen over wat er zich in vorige generaties heeft voorgedaan, is niet eenvoudig. Congo is vooral geïnteresseerd in een eigen representatieve collectie dankzij de restitutie. Kinshasa beschikt nog over ongeveer 30.000 stukken, en de rest van Congo over 20.000 tot 30.000. Hoewel er dus nog een aanzienlijk cultureel patrimonium in dat land is gebleven, is dat erg ongelijk verdeeld. Sommige stromingen zijn afwezig of zwaar ondervertegenwoordigd. Daarom vraagt Congo een programma om met wetenschappelijke samenwerking een representatieve collectie samen te stellen. In die context is de vraag naar de legitieme verwerving minder relevant. Tervuren staat er zeker voor open om bijvoorbeeld Yakamaskers af te staan, als het er zelf 25 zou hebben en Congo geen enkel. Dan zal het niet eerst onderzoeken hoe legaal ze verworven zijn.

Voor het AfricaMuseum is restitutie een zaak van dialoog en samenwerking. Het museum staat open voor fysieke restitutie, maar heeft vooralsnog geen enkele formele aanvraag ontvangen, benadrukt de directeur.

Het museum plaatst grote delen van zijn collecties online. De archieven, waar het vandaag minder over gaat, zijn van cruciaal belang om het koloniale verleden te begrijpen, net als de oorsprong van de stukken. In samenwerking met Rwanda heeft het museum een lopend project om alle historische archieven van dat land te digitaliseren en in digitale vorm terug te geven. Rwanda heeft zo heel het historische archief uit het museum zelf al digitaal in zijn bezit. Momenteel digitaliseert de organisatie de archieven van Buitenlandse Zaken en het Rijksarchief voor Rwanda.

In alle betrokken landen is wel een capaciteitsversterking nodig. In sommige landen is geen enkele museummedewerker nog professioneel geschoold in collectievorming en restauratie. Vele Afrikaanse landen kampen tevens met een gebrek aan stockage. Hamady Bocoum, directeur van het Senegalese museum van de zwarte beschavingen (Musée des Civilisations Noires), verklaart vaak dat Europa ook op dat vlak zou moeten investeren in Afrika. Daarnaast zijn ook gemeenschappelijke reizende en andere tentoonstellingen aangewezen.

Op zijn presentatie toont Guido Gryseels drie voorbeelden van door roof verworven kunstvoorwerpen, telkens uit een conflict met brandstichting. Het gaat om beroemde topstukken als de Nkisi Nkonde, een uiterst kostbaar Lubamasker en het Lusingabeeld. In het tweede geval heeft de adjunct van de leidinggevende militair de plundering nauwkeurig in zijn dagboek beschreven. Wat Lusinga betreft, is ook de schedel van dit vermoorde dorpshef in een Belgische collectie terechtgekomen.

Herkomstonderzoek is steeds een onderdeel geweest van de werking van het AfricaMuseum. Vroeger keek men echter alleen naar de etnische en geografische

herkomst. In de naam van de kunstenaar of de verzamelaar was het museum oorspronkelijk niet geïnteresseerd. Dat zijn conservatoren pas later beginnen bijhouden. Alle beschikbare gegevens zitten in een grote databank. Zoals gezegd ontbreekt de precieze manier van verwerven in vele gevallen. Op vraag van velen heeft het museum een herkomstparcours gecreëerd, zodat bezoekers met behulp van een app de herkomst van een aantal stukken kunnen ontdekken.

In Kinshasa heeft Zuid-Korea het nieuwe nationaal museum van Congo gebouwd (Musée National de la République démocratique du Congo). Stockage blijft echter een probleem. Het nieuwe museum heeft maar ruimte voor 12.000 van de minstens 30.000 voorwerpen waarover het beschikt. Vaak worden ze dan ook in erg slechte omstandigheden bewaard.

Federaal staatssecretaris Thomas Dermine heeft een nieuw beleid aangekondigd. Het kernkabinet heeft zijn voorstel al een eerste keer goedgekeurd. Het voorstel steunt op twee principes. Ten eerste moet de vervreemdbaarheid van eigendom uit het koloniale verleden worden erkend met het oog op de teruggave. Ten tweede is het de bedoeling om met de Congolese autoriteiten een dialoog op te starten, en hen een kader te bieden om restitutie te faciliteren.

Innovatief in dit voorstel vindt Guido Gryseels de scheiding tussen het juridische bezit en de materiële overdracht. Thomas Dermine wil de herkomst van de federale collectiestukken laten onderzoeken. Wat bewezen met geweld is verworven, zal automatisch aan de Congolese staat worden overgedragen, die dan zelf kan beslissen of het stuk in Tervuren blijft of terugkeert naar Congo. Voorwerpen waarvan dit niet zeker is, komen tijdelijk in een aparte categorie in afwachting van herkomstonderzoek. Rechtmatig verworven stukken blijven in Tervuren. Een belangrijke doorbraak is de scheiding tussen de juridische en de materiële overdracht. Zo kunnen stukken in Congolese eigendom nog een tijd in Tervuren blijven, aangezien Congo zelf nog niet klaar is om ze te ontvangen. President Félix Tshisekedi heeft zelf publiek verklaard dat het land eerst zijn huis in orde moet brengen. Het land beschikt momenteel nog niet over die capaciteit. Het voorstel vergt dus een uitgebreide wetenschappelijke samenwerking, opleiding, bouw van stockageruimte, digitalisering en capaciteitsversterking.

Het voorstel, dat nog maar net op een persconferentie is voorgesteld, is dus goedgekeurd door het kernkabinet en moet nu naar de hele federale regering. De adviesprocedure loopt momenteel. Het noodzakelijke overleg met Congo erover is door de coronasituatie uitgesteld naar begin 2022. Dan komt er een memorandum of understanding. Vervolgens zal een nog op te richten gemengde commissie van Belgen en Congolezen het kader bespreken, en definiëren wat illegitiem verworven inhoudt. Op dit moment gaat het enkel om met geweld of plundering verkregen stukken, maar de commissie kan beslissen om verder te gaan en alle soorten ongelijke verhoudingen in acht te nemen. Guido Gryseels verwacht de operationalisering van het plan vanaf 2022.

4. Bert Demarsin

Bert Demarsin, hoofddocent Faculteit Rechtsgeleerdheid KU Leuven Campus Brussel, zal eerst juridische duiding geven. Hij geeft als jurist aan de KU Leuven diverse juridische vakken en is gespecialiseerd in het recht van kunst en cultureel erfgoed. Dat is een keuzevak voor de studenten in zowel de letteren als de rechten. Ook studenten van andere universiteiten komen dat vak volgen.

De professor vestigt eerst de aandacht op het actualiteitsgehalte van de hoorzitting. Hij toont een reeks krantenknipsels van de voorbije drie weken. Staatssecretaris Thomas Dermine kondigde in *Le Vif* van 17 juni 2021 aan een nieuwe weg in te slaan: "Il y aura un engagement de restitution d'œuvres sous cette législature."

Daarop volgden tal van perscommentaren. Zo bloklettert Het Laatste Nieuws op 6 juli: "AfricaMuseum geeft roofkunst terug: De voorwerpen behoren toe aan het Congolese volk." Iedereen mag het blijkbaar weten. Niet alleen in België is het geweten. De spreker garandeert dat het thema ook in het buitenland met argusogen wordt gevolgd. Hij toont verscheidene krantenknipsels uit de brede internationale pers: NRC, The Guardian, Le Monde, en Der Tagesspiegel.

Ook de gespecialiseerde pers gaat op dit onderwerp in. Als jurist in de erfgoedsector leest Bert Demarsin The Art Newspaper. Het gezaghebbende tijdschrift meldt dat België een andere koers gaat varen. Het preciseert dat België het spoor volgt van gelijksoortige initiatieven in onze buurlanden. Art News bestaat ongeveer een eeuw en is de grootste nieuwsbron voor kunstgerelateerd nieuws met inbegrip van een juridische rubriek. Het valt de spreker op dat Art News de beleidswijziging in België omschrijft als een opmerkelijke stap in een land waar "conversations about histories of colonialism have historically been given less weight than in nations like France, the Netherlands and Germany." De spreker toont eerder gepubliceerde rapporten uit die drie landen. In de vakpers worden de inspanningen van de verschillende landen vergeleken. Volgens The Art Newspaper neemt Nederland de leiding in de teruggave van kunst aan voormalige kolonies.

Wat gebeurt er in België? In ons land is er momenteel veel aandacht voor het thema. Maar traditioneel wordt ons land in de pers afgeschilderd als achterophinkend in vergelijking met zijn buurlanden. Nochtans waren er wel degelijk heel wat initiatieven, maar niet vanwege de overheid. Het ging om burgerinitiatieven zoals diasporabewegingen. Van onderuit is men aandacht op deze problematiek gaan vestigen, en niet van bovenaf gestuurd door een overheid die rapporten laat opstellen. Ook waren er museale initiatieven. Verwijzend naar de uiteenzetting van Guido Gryseels wijst de spreker erop dat het museum in Tervuren bijvoorbeeld al heel lang initiatieven nam in die richting.

Ook in zijn hoedanigheid als erfgoedjurist heeft professor Demarsin zich in de kwestie verdiept. Hij volgt ook andere restitutedossiers op zoals Joods erfgoed, dossiers uit de Tweede Wereldoorlog, en illegaal circulerende kunst op de markt. Op internationale conferenties krijgt hij vaak de vraag hoe het zit met de teruggave van Congolees koloniaal erfgoed in België. Lange tijd moest hij toegeven dat, vergeleken met andere landen, onze overheid er niet erg mee bezig was.

Dat was voor de professor het startpunt van zijn academische aandacht voor het onderwerp. Hij verwijst naar de uiteenzetting van Sarah Van Beurden en waardeert Restitution Belgium in hoge mate. Voorts wijst hij naar het initiatief van Marie-Sophie de Clippele en hemzelf. Vanuit academische hoek formuleerden zij een voorstel van wet houdende de terugkeer naar hun land van herkomst van cultuurgooederen verkregen in een context van kolonialisme die zich momenteel bevinden binnen overheidscollecties op Belgisch grondgebied. Dat voorstel verscheen op 15 mei 2021 als een juridisch artikel in beide landstalen. Zo verscheen het ook in het Journal des Tribunaux.

De spreker stelt intussen vast dat België in de algemene pers plots wordt beschreven als voorloper in de teruggave van roofkunst. Hij toont een stuk uit Knack van 6 juli 2021, en bevestigt die these. De academische initiatieven hebben toch enig effect gehad. Er is duidelijk een nieuw beleid, waarover openlijk gecommuniceerd wordt. Het nieuwe beleid van staatssecretaris Thomas Dermine is voor de spreker een heel belangrijke positieve wending. Ten eerste heeft het de verdienste dat er eindelijk een beleid is. Het was veel te lang stil in vergelijking met buurlanden. De regering geeft zelfs de indruk vaart te willen maken met dat beleid.

Bert Demarsin heeft evenwel ook enkele bedenkingen, die niet noodzakelijk negatief hoeven te zijn maar wel enkele potentiële gevaren aanduiden. Zo zou een

eigendomsoverdracht zonder fysieke overdracht wel eens loutere symboolpolitiek kunnen zijn. Congo moet de nodige tijd krijgen voor de ontvangst van het teruggeven erfgoed, maar België mag het ook weer niet op de lange baan schuiven. Kan er geen tijdshorizon bepaald worden?

De spreker kant zich tegen opgelegde voorwaarden bij de restitutie. België heeft zich niet te moeien met interne Congolese aangelegenheden. Dat erfgoed is niet de eigendom van België. Internationaal zou een paternalistische houding op zware kritiek stuiten.

Ten tweede wordt de teruggave – terecht – tot roofkunst beperkt, maar wie bepaalt dan wat roofkunst is? Wat is verkregen in de jaren van Leopold II, is verworven met militair machtsvertoon of minstens op basis van een ongelijke verhouding. In de Nederlandse en Duitse rapporten is men hier heel voorzichtig in. Soms gaat men wel verder dan roofkunst. Duitse rapporten pleiten voor restitutie van alles wat in een context van kolonialisme is verkregen. Zijn geschenken aan de koloniale overheid bijvoorbeeld wel echt vrijwillig gegeven? Een andere kwestie is op wie de bewijslast berust. Het Franse rapport draait de bewijslast om: als Frankrijk niet kan bewijzen dat het erfgoed legitiem is verworven, hoort het terug te gaan. Bert Demarsin zal niet noodzakelijk deze aanpak als de correcte bepleiten, maar de vraag moet wel aan de orde zijn bij een wettelijke regeling.

Moeten ook legitiem verkregen voorwerpen teruggegeven worden? Guido Gryseels vindt het alvast bespreekbaar om dubbels uit Belgische collecties te schenken aan Congolese collecties als dergelijke voorwerpen daarin ontbreken. Dat juicht Bert Demarsin toe. In zijn eigen voorstel hecht hij ook belang aan voorwerpen met een bijzondere betekenis voor cultuurtoegang in het land van herkomst. Dat belang wordt er ook aan gehecht in de internationale wetenschappelijke literatuur. Dat hoeft niet altijd te leiden tot overdracht. Het kan ook leiden tot manieren van samenwerking.

De precieze bestemming van een teruggave is een discussie voor de toekomst, en een moeilijke kwestie. Het gevaar is dat België zich zal mengen in de interne Congolese politiek, maar de zaak verdient de nodige aandacht.

De zogenaamde restitutiebusiness is een ander aspect. Restitutie vergt veel onderzoek en kost dus geld. Er zijn voorbeelden gekend waarbij van geld dat voor ontwikkelingssamenwerking is ingezameld, maar bitter weinig op het terrein terecht komt. Ook daarvoor moet men oog hebben. Bert Demarsin pleit voor een kostenefficiënt onderzoek, met realistische aandacht voor de kosten en een faire concurrentie tussen onderzoeksinstellingen.

Tot hiertoe heeft de spreker federaal beleid toegelicht. De federale overheid heeft de verdienste dat ze een beleid heeft en er blijkbaar vaart mee wil maken. Hoewel hijzelf misschien andere accenten zou leggen, kan Bert Demarsin ermee leven dat de kwestie op zijn minst wordt aangepakt. Het federale niveau hoort de gangmaker te zijn in de aanpak van dit van oorsprong Belgische probleem. Vandaar dat de professor een wetsvoorstel heeft gesuggereerd en geen voorstel van decreet.

Toch is hier ook Vlaams beleid bij betrokken. Vlaanderen heeft musea en is bevoegd voor Cultuur. Het heeft minder koloniaal erfgoed maar meer betrokken instellingen. Uniformiteit in restitutiebeleid tussen Vlaanderen en de federale overheid is wenselijk. De spreker hoopt dat het federale beleid nog niet in teksten gegoten is, maar dat er overleg komt met het Vlaamse niveau. Hij toont een artikel uit The Washington Post: "Germany has agreed to return Nigeria's looted treasure. Will other countries follow?" Net als België is Duitsland een federatie. De deelstaten hebben er cultuurbevoegdheden. Daar spreekt men niet van restitutie-initiatieven van regionale en lokale overheden. Ook in Duitsland is het in de eerste plaats een

ationale kwestie. Uit de belangstelling van genoemde Amerikaanse krant blijkt dat het ook internationaal als een opdracht voor de nationale staat wordt gezien.

Dat het eerste initiatief het federale niveau toekomt, betekent niet dat de Vlaamse beleidsmakers en het Vlaams Parlement lijdzaam hoeven toe te zien. Bert Demarsin hoopt dat Vlaanderen zal bijdragen aan de federale beleidsvorming ter zake, bijvoorbeeld in de interministeriële conferentie Cultuur, en met de Vlaamse fracties in het federale parlement. De procedure in het federaal parlement zal monocameraal zijn. Volgens artikel 74 van de Grondwet is het alleen een zaak voor de Kamer van Volksvertegenwoordigers, niet voor de Senaat.

Professor Demarsin dringt daarbij aan op een parlementaire verankering in een formele wet. Het is niet aangewezen de regeling tot uitvoeringsbesluiten te beperken. Een wet goedkeuren garandeert een open debat. Op die manier kan men bovendien juridische angsts vermijden. Er is bijvoorbeeld het aspect goederenrecht. Men wil bepaalde kunstobjecten ter restitutie uit het openbare domein halen. Een formele, door het parlement goedgekeurde wet kan heel wat eindeloze discussies daarover helpen vermijden. Zo kan men vermijden dat aan een teruggave tal van voorwaarden worden verbonden die de ontvanger beletten het erfgoed naar eigen inzichten te gebruiken. Het Burgerlijk Wetboek maakt zoiets mogelijk. Met een nieuwe wet kan het worden voorkomen.

Voorts vindt de spreker een internationaalrechtelijke verankering nodig. België kan hierin een voortrekker worden, zoals sommigen ons land nu al zien. Het is een momentum om ons kwalijke verleden wat recht te trekken. De internationaalrechtelijke verankering betekent een verdrag, maar dan moet België daartoe samen met zijn deelstaten het initiatief nemen om bijvoorbeeld een internationale conferentie te organiseren. De spreker voorspelt dat zoiets de voorpagina's van alle grote internationale kranten zou halen. Een dossier dat toch niet meer te ontwijken valt, kan ons land op die manier heel wat positieve publiciteit opleveren.

Als de federale staat een beleid heeft uitgewerkt waartoe Vlaanderen heeft bijgedragen, dan kan het in een geest van samenwerkingsfederalisme daarin volop in meegaan, met samenwerkingsakkoorden enzovoort. De spreker roept op om in Vlaanderen de dekolonisatie-inspanningen voort te zetten. Hij verwijst naar bestaande initiatieven zoals de handreiking voor lokale besturen om koloniale symbolen uit de publieke ruimte te halen. Maar het kan nog breder. Betrek de diaspora, landen van oorsprong en lokale gemeenschappen bij de uitwerking van het beleid, roept Bert Demarsin op. Ten slotte zal ook in Vlaanderen geld nodig zijn voor de financiering van herkomstonderzoek bij koloniale collecties in Vlaamse publieke musea. De professor pleit voor een ruimhartig restitutiebeleid, dat meer is dan de restitutie van geroofd erfgoed. Finaal wil hij graag dat dit beleid ook in Vlaanderen parlementair wordt verankerd, per decreet na een publiek debat.

Wat met privécollecties in Vlaanderen, zoals missiecollecties en collecties van bedrijven en andere organisaties? Als pure jurist acht Bert Demarsin een beleid daarvoor onhaalbare kaart, omdat het privé-eigendom betreft. Geen enkel van onze buurlanden doet daarin juridische ingrepen. Het zou neerkomen op onteigening. Juridisch ligt zoiets zeer moeilijk, en onvermijdelijk moeten er dan vergoedingen komen. Er zijn wel een aantal collecties waarvan het moeilijker is te duiden of ze privé of publiek zijn, bijvoorbeeld de collectie van de UGent. Maar de meeste instellingen zijn er zich van bewust dat er een dekolonisatiebeleid moet gevoerd worden. Een indirect restitutiebeleid zou kunnen gevoerd worden door voorwaarden te stellen voor subsidies. Maar een dergelijk beleid zou veel verder gaan dan dat van de buurlanden.

Koloniaal erfgoed is een onderdeel van een veel groter verhaal. Op de vraag of deze kwestie niet moet gelinkt worden aan de UNESCO-conventie van 1970,

antwoordt de spreker uitdrukkelijk ontkennend. In die conventie staat uitdrukkelijk dat ze geen retroactieve werking heeft. Niettemin frustreert het uitblijven van de omzetting ervan in nationaal recht de spreker erg. Dat verdrag is met alle deelstaten en het federale niveau meeonderhandeld. In 2007 was men eindelijk klaar om het verdrag te ratificeren. Maar twaalf jaar later is er in ons land nog altijd geen enkele omzetting van de UNESCO-conventie gebeurd. Op internationale conferenties en in onze buurlanden is dat niet bevorderlijk voor de reputatie van België. Voorts is er de Europese verordening 2019/880 over de import van cultuurgoederen. Voor het strafrechtelijk onderdeel moet die nationaal geïmplementeerd worden. De spreker concludeert dat ons land op dat vlak nog nergens staat.

Dan is er nog de restitutie van tijdens de Tweede Wereldoorlog geroofde cultuurgoederen. Er zijn parallellen tussen koloniaal erfgoed en de restitutie van genoemde geroofde cultuurgoederen op basis van een internationale conventie van 1998, the Washington Principles. Nu België toch voortrekker is in de kwestie van koloniaal erfgoed, stelt de spreker voor om een dergelijke conferentie in Brussel te organiseren, met de medewerking van tal van andere landen, voor een daadwerkelijke implementatie van die conventie. De problematiek van beide dossiers is anderzijds wel heel verschillend. Het Joodse erfgoed betreft individuele slachtoffers.

Tot slot gaat Bert Demarsin in op de juridische vormgeving van een beleid tot bescherming van roerend patrimonium. Er is het fameuze Topstukkendecreet. Hij noemt dat een schakel in de patrimoniumbescherming en een essentieel element van ons eigen erfgoedbeleid. Het laten vertrekken van bepaalde stukken is in zekere zin een culturele verarming. Maar de mogelijke verarming door het laten vertrekken van koloniaal erfgoed is internationaal te verantwoorden. Overigens relativeert de spreker het Topstukkendecreet. Het is veel minder verregaand dan wat de buurlanden doen. Die hebben daar een beschermingsbeleid dat niet alleen exportrestricties inhoudt, maar dat ook goederenrechtelijk stukken uit de handel haalt zodat ze helemaal onverhandelbaar worden. Dat beleid vindt de spreker veel efficiënter dan loutere exportrestricties.

II. Bespreking

1. Vragen en opmerkingen uit de commissie

1.1. Katia Segers

Katia Segers vond de uiteenzetting, net als de actuele problematiek zelf, bijzonder boeiend. Het thema en het debat erover zullen niet meer verdwijnen, verwacht het commissielid.

Nadia Nsayi heeft het ruime perspectief aangereikt dat Katia Segers noodzakelijk acht. Het koloniale erfgoed vormt een deel van het schurende erfgoed, dat de minister-president in zijn strategische visienota Cultureel Erfgoed (*Parl.St.* VI.Parl. 2020-21, nr. 714/1) heeft aangekaart. Restitutie van roofkunst vormt dan weer een onderdeel daarvan. Van Nadia Nsayi zou Katia Segers willen vernemen in welke mate de debatten over koloniaal erfgoed en over roofkunst aan elkaar moeten worden gekoppeld. Hoe kan dat concreet gebeuren? Door wie, en in welke volgorde?

Dezelfde spreker heeft gepleit voor vernieuwende denkkaders buiten het museum. Kan ze dat preciseren?

Aan Guido Gryseels zegt de spreker dat het AfricaMuseum zich al naar aanleiding van zijn heropening in 2018 heeft gebogen over de omgang met koloniaal erfgoed.

Maar ook de nieuwe opstelling was omstreden. De VN-racismewerkgroep vond dat de restauratie niet ver genoeg was gegaan. Staat Guido Gryseels nog steeds achter de methode van toen? Zou hij nu iets veranderen? Hoe breed moet het debat volgens hem gaan?

De directeur beweert achter fysieke restitutie te staan, maar heeft daartoe nog geen formele vraag ontvangen. Waren er dan al informele vragen? Gaat het museum proactief te werk, of alleen op basis van vragen? Wat met de privécollecties? Moet de overheid een stimulans ontwikkelen, een promotiecampagne of iets dergelijks?

Ook van Sarah Van Beurden wil Katia Segers vernemen hoe ze over de specifieke omgang met privécollecties denkt. Van de in het MAS geëxposeerde precolumbi-aanse collectie is in vele gevallen niets over de herkomst geweten. Hoe daarmee omgaan?

Het voorstel van Thomas Dermine behelst eerst een definiëring en een inventaris, en vervolgens ontsluiting en centralisering. Katia Segers deelt overigens de visie van alle sprekers dat een restitutiebeleid aan de federale overheid toekomt. Een apart Vlaams beleid zou internationaal geen goede indruk wekken. Nochtans heeft minister-president Jan Jambon in de plenaire vergadering van 7 juli nog geantwoord dat de federale overheid het Vlaamse beleid niet te bepalen heeft (*Actuele vragen* VI.Parl. 2020-21, nr. 753). Een goede afstemming vindt Katia Segers wel nodig, wat ook impliceert dat de federale overheid de deelstaten in het proces moet betrekken.

In de ontsluiting is een rol weggelegd voor het federale wetenschapsbeleid, maar mogelijk ook voor het Vlaamse, vermoedt Katia Segers. Hoe kunnen organisaties als meemoo erbij worden betrokken?

Een stelling is dat de Afrikaanse musea niet klaar zijn. Op welke manier moet België daar rekening mee houden, en hoe lang? Wat met de symbolische teruggave, in afwachting van de fysieke terugkeer?

Ook Bert Demarsin heeft gepleit voor eenheid van procedure, definities en uitgangspunten. Voor privécollecties staat niets spontane restitutie in de weg, maar misschien moet er ook meer campagne over worden gevoerd. Ook in de Senaat heeft de professor al gesproken. Hij wees er op het UNESCO-verdrag, maar ook het Verdrag van Nicosia bleek van groot belang, zeker met betrekking tot roofkunst uit het Midden-Oosten. Artikel 62 uit het informatierapport stelt dat er gelijkaardige denkprocessen moeten komen voor kunst- en cultuurproducten die werden ontvreemd tijdens de koloniale periode, inclusief de ontwikkeling van een juridisch kader. Dit initiatief van Thomas Dermine zal op dat vlak zeker helpen, verwacht Katia Segers.

1.2. Filip Brusselmans

Filip Brusselmans vraagt zich nog steeds af waarom deze hoorzitting nodig is in het Vlaams Parlement, hoe interessant en leerrijk de betogen van de sprekers ook waren. Ze hebben het gehad over een Antwerpse instelling als het MAS en federale instellingen als het AfricaMuseum. Dat laatste heeft nog geen enkele formele vraag tot restitutie gekregen. Er was geen enkele melding van koloniale roofkunst in een Vlaamse collectie. Filip Brusselmans voelt zich gesterkt door de uitspraak van Bert Demarsin dat het federale niveau de zaak moet aanpakken. Hoewel ze in een perspectief moeten worden geplaatst, zijn er uiteraard wandaden verricht in Congo in de koloniale tijd. De roofkunst die daaruit is verworven, is een verantwoordelijkheid van de Belgische overheid, waarvan Filip Brusselmans overigens met veel plezier afstand neemt. Van het Belgische koningshuis doet hij dat met nog meer plezier.

Het commissielid heeft daar, net zomin als het Vlaams Parlement, ook maar iets mee te maken. Het is dan ook niet nodig om de Vlaming daarover een schuldgevoel aan te praten. Tenzij er concrete voorbeelden bestaan van te restitueren collecties van musea onder Vlaamse bevoegdheid, vindt de spreker de hoorzitting louter informatief en voor het overige niet nuttig.

In oktober 2018, nog voordat de hele wokegekte ons land vol getroffen heeft, hebben heel wat academici en museummedewerkers in een open brief de teruggave van Afrikaans erfgoed in Belgische musea gevraagd, met vooral oog voor ethische richtlijnen bij het beheer en de restitutie ervan. Enkelen daarvan hebben dan een zogenaamd onafhankelijke expertgroep opgericht. Intussen staan ze bekend onder de ronkende en heerlijke politiek correcte titel: "de ethische principes voor het beheer en de restitutie van koloniale collecties in België". Deze groep heeft vijf principes geselecteerd die "de samenwerking en het overleg tussen de diaspora en de andere gemeenschappen en landen van oorsprong en de overheden en erfgoedsector in het land dienen te faciliteren". Tot spijt van Filip Brusselmans heeft de huidige Federale Regering deze principes zonder verdere vragen overgenomen. Voor de spreker hadden er gerust vraagtekens bij geplaatst mogen worden.

Ten eerste heeft het lid vragen bij de bredere context van het onderzoek van het koloniale verleden. Mogelijk bestaat daar nood aan op federaal niveau, maar in Vlaanderen lijkt dat geenszins het geval. Sinds de BLM- en wokegerelateerde beeldenstorm in ons land ziet Filip Brusselmans wel een systematiek in de beweging. Daardoor is de beeldenstorm ook niet eenmalig gebleven of snel overgewaaid, zoals anders wel vaak gebeurt met Angelsaksische invloeden. Het is een blijver voor een langere periode. Conform de cultuurmarxistische dialectiek moet de actieradius uitdijen naar alle sociaalculturele maatschappelijke geledingen. Het uitzuiveren van museale collecties, het debat over roofkunst en zelfs de discussie over straatnamen zijn daar symptomen van.

Tegen herdenken op zich heeft Filip Brusselmans op zich echter niets. Het kan nuttig zijn. Het vermijden van weggijken, goedpraten en uitwissen is wel het minste wat men kan doen. Een memoriaal of een gedenkteken leidt tot betrokkenheid, houdt de herinnering levend en toont hoe verwerken niet noodzakelijk hetzelfde is als afsluiten of vergeten. Uit de geschiedenis moet men leren. Maar een vrijbrief voor cultuurmarxistische beeldenstorm of purificatie van bijvoorbeeld museale collecties mag het niet worden.

In de ethische principes wordt het belang van een overzicht aangekaart. Er zou dus een allesomvattend overzicht van het koloniale erfgoed moeten komen, hebben ook de sprekers van vandaag aangegeven. Vandaag bestaat er echter nog geen overzicht van de koloniale collecties in federale openbare instellingen, laat staan van koloniaal erfgoed in particuliere handen. Durven de sprekers daar een cijfer op plakken? Hoeveel dergelijke kunstvoorwerpen bevinden zich momenteel in Vlaamse museumcollecties? Men gaat ervan uit dat die er zijn, maar welk cijfer plakken de sprekers erop? Heeft de Vlaamse Gemeenschap, of een van haar collecties, sinds haar oprichting ooit een vraag tot restitutie gekregen? Voor Tervuren bedroeg het aantal tot dusver nul. Filip Brusselmans verwacht voor de Vlaamse musea precies hetzelfde antwoord.

Minister-president Jan Jambon heeft in de plenaire vergadering geantwoord dat hij in dit debat nog niet door de federale regering gevat was. Hij heeft het dan maar zelf op de agenda van de interministeriële conferentie van september 2021 geplaatst.

Staatssecretaris Dermine heeft in Tervuren staan roeptoeteren dat hij een kader heeft geschapen voor een systematische aanpak. Filip Brusselmans leidt echter uit het betoog van Bert Demarsin af dat eerst nog heel wat water naar de zee zal

moeten vloeien. Hij vraagt zich vooral af hoe het op Vlaams niveau zou kunnen lukken. De inventaris van het voormalige Antwerpse etnografische museum moet nog vanaf nul worden samengesteld. Er is zelfs nog geen academisch onderbouwde definitie van roofkunst. Thomas Dermine definieert het nogal knullig en erg summier als “objecten die door plundering of diefstal bekomen werden”. Dat wijkt bovendien nogal af van de internationale referenties.

In heel deze context zal een nieuw herkomstonderzoek nodig zijn, met meer nood aan samenwerking met de landen van herkomst en meer medezeggenschap voor deze landen over de prioriteiten. Dat ruikt naar een nieuwe dekolonisatie-industrie. Los daarvan werpt Filip Brusselmans de vraag naar de financiering op tafel. Guido Gryseels heeft in een interview 2,5 miljoen euro aan federale middelen vooropgesteld om acht Afrikaanse en Belgische onderzoekers vijf jaar lang bijkomend veld- en archievenonderzoek te laten verrichten. De spreker hoopt dat Vlaanderen daarvoor geen middelen ter beschikking zal stellen. Hij heeft wel vernomen dat de vraag op komst is en dat Vlaanderen of België zelfs depots zou moeten financieren in Midden-Afrika. Daarvoor zou het Vlaams Belang alvast geen cent overhebben. Van heel wat artefacten zal de herkomst spijs alle onderzoek nooit meer te achterhalen zijn.

Voorts is er het pleidooi voor een verbreding van het begrip rechthebbende. De eisende partijen kunnen natiestaten zijn, regionale of culturele groepen, en individuele nazaten van makers of eigenaars. De groep pleit sterk voor inclusie van niet-statelijke actoren, alsof dit in deze door conflicten verscheurde regio's zo vanzelfsprekend zou zijn. Dat vindt Filip Brusselmans op zijn zachtst uitgedrukt naïef. Bovendien is het nog maar de vraag of de teruggegeven kunst in de herkomstlanden optimaal wordt bewaard en ontsloten. Wie zal zoiets kunnen garanderen? Op die vraag heeft de spreker vandaag geen antwoord gekregen, aangezien die garanties gewoon niet bestaan. Congo is dan ook geen vragende partij, wegens er niet klaar voor.

Een van de hamvragen is dus wie zal bepalen wat precies roofkunst is en wie er vervolgens aanspraak op kan maken. De manier waarop koloniaal erfgoed in België is terechtgekomen, is niet altijd transparant. Waarom dan overhaast en ondoordacht beginnen inventariseren en vervolgens restitueren? Waarom denken we niet eerst na over wat we met dit erfgoed willen doen en welke historische contextualisering daarvoor vereist is? Die oefening zou de aanzet moeten vormen voor een breed debat over dekolonisering, in een veel ruimere kring. Filip Brusselmans huilt van het debat als dekmantel voor activisme. Hij kan er begrip voor opbrengen dat nazaten uit de voormalige kolonie zich gekwetst voelen. Maar in dit weinig genuanceerde debat profileren ze zich nu als morele peetvaders, waarbij zij de goeden zijn en de westerlingen de slechten. Zo monopoliseren ze de hele discussie en maken ze iedereen met een afwijkende mening monddood. Dat de commissie geen enkele door het Vlaams Belang voorgestelde spreker heeft geselecteerd, is daarvan een illustratie. Men zou maar eens een foute mening kunnen vertolken.

De politiek van naming and shaming impliceert dat het spreekrecht van critici wordt afgenomen. De Vlaamse Regering telt in haar rangen de beste leermeester ter zake. Minister Bart Somers biedt actieve steun aan deze opgedrongen opinie met zijn handleiding *Omgaan met koloniale verwijzingen in de publieke ruimte*. Hij is een meester in de perceptie, of zeg maar de manipulatie en provocatie van het maatschappelijke debat. In zijn politieke correctheid en woke bewustzijn heeft hij – ongevraagd dan nog – die handleiding aan de lokale besturen en instellingen bezorgd. De minister verklaart daarin dat hij hen in staat stelt om het gesprek op een volwassen manier te laten voeren. Dat zegt veel over een minister die steeds vol lof is over de onafhankelijkheid en expertise van die lokale besturen. Het is ronduit betuttelend, vindt Filip Brusselmans. Die besturen zijn best wel in staat om zelf te bepalen hoe ze met hun erfgoed moeten omgaan.

Minister Somers schuwt daarbij de provocatie niet. De antikoloniale tendens geniet een zekere steun bij gezagsgetrouwe media en het politiek correcte deel van het Vlaams Parlement, hoewel slechts een minderheid van de bevolking deze opinie deelt. In weerwil van de beweringen van de minister is er in Vlaanderen geen sprake van institutioneel racisme.

Heel dit debat wordt misbruikt voor een woke of BLM-agenda, besluit Filip Brusselmans, die geen andere redenen ziet om er vandaag zozeer mee bezig te zijn, noch voor alle internationale aandacht voor roofkunst en restitutie. Er is totaal geen concrete vraag naar. Cynisch zou de spreker dat als een vorm van retrokolonialisme willen beschouwen. De minderheid heeft een vooringenomen en gefilterd historisch besef, dat geen enkele ruimte laat voor compromis en nuances. Ze vinden zichzelf qua visie en moraal boven de bevolking staan. Het is een klassiek voorbeeld van het etnisch gekleurde, identitaire tunnelzicht dat ze de afstammelingen van kolonialen en andere blanke racisten verwijten.

Filip Brusselmans eindigt met een citaat van de Noorse auteur Johan Harstad, winnaar van de Europese Literatuurprijs in 2018. De auteur heeft opgeroepen: "Laten we opener over identiteit nadenken, voordat we elkaar kwijtraken en veranderen in iets dat we nooit waren. Je doet mensen te kort als je ze reduceert tot één aspect van hun identiteit."

1.3. Interventie van de commissievoorzitter

Commissievoorzitter *Elisabeth Meuleman* constateert dat Filip Brusselmans zijn hart heeft kunnen luchten, maar merkt op dat een hoorzitting bedoeld is om de sprekers vragen te stellen over hun betoog.

Filip Brusselmans antwoordt dat hij als volksvertegenwoordiger zelf zal bepalen waarover hij spreekt, en verwacht niet dat een commissievoorzitter daar een waardeoordeel over velt.

De commissievoorzitter beaamt dat ze een lid tot niets kan verplichten, maar suggereert vrijblijvend om uit respect in te gaan op wat de gasten hebben uiteengezet. Ze noemt dat een vorm van hygiëne.

1.4. Karin Brouwers

Voor *Karin Brouwers* blijven er onduidelijkheden over hoe het Vlaamse niveau met dit thema kan omgaan. Het zwaartepunt ligt bij de federale overheid, vooral omwille van het AfricaMuseum en het koloniale verleden van België. Dat is duidelijk, en daar worden ook stappen gezet.

Op Vlaams niveau iets ondernemen vereist een goed besef van de situatie. Uit de toelichting van Sarah Van Beurden blijkt dat het koloniale erfgoed zich voor een groot deel in private, stedelijke of hybride collecties bevindt. Uit de presentatie van Bert Demarsin leerde het lid dat het een onhaalbare kaart is om in te grijpen in collecties met een privaat karakter. Wat is hierover het standpunt van Sarah Van Beurden, in het bijzonder wat tussenvormen zoals stedelijke of gesubsidieerde collecties betreft? Het toepassingsgebied van eventuele toekomstige regelgeving vergt een duidelijke aflijning. De bescherming van het eigendomsrecht vormt daarbij een belangrijk element. Men zou kunnen starten met de collecties in overheidsbezit. Hebben de sprekers zicht op het koloniale erfgoed in eigendom van de Vlaamse Gemeenschap?

Karin Brouwers vindt dit een interessant debat en pleit om goed op te volgen wat er federaal gebeurt. Ze rekent daarvoor enerzijds op de minister-president en de interministeriële conferentie van september. Anderzijds kunnen de Vlaamse

volksvertegenwoordigers de federale collega's wijzen op de gemeenschapsbevoegdheden met betrekking tot Cultuur en aandringen op een goede samenwerking, ook met het oog op ons imago in de buitenwereld.

1.5. Cathy Coudyser

Cathy Coudyser heeft uit de presentaties begrepen dat het debat over restitutie al geruime tijd leeft in de academische en professionele sector, terwijl de overheid er pas vrij recent op heeft gereageerd.

Het commissielid polst bij Sarah Van Beurden naar haar reactie op de piste om op Vlaams niveau in eerste instantie te focussen op collecties die onder het Cultuureerfgoeddecreet vallen en private collecties dus voorlopig buiten beschouwing te laten. Ten tweede heeft ze voor dezelfde spreker vragen met betrekking tot de complexe staatsstructuur. Elk beleidsniveau heeft zijn methodes van inventariseren. Kunnen bestaande databanken worden gekoppeld of nuttige gegevens worden gedeeld? Daarnaast is er nood aan een duidelijke, gemeenschappelijke definitie van roofkunst voor alle overheden. Gaat het dan om wat echt gestolen werd of bijvoorbeeld ook om giften die in een bepaalde tijdsgeest werden gedaan? Kan de sector daaromtrent een consensusvoorstel formuleren? Ten derde hebben diverse sprekers de nood aan meer middelen voor herkomstonderzoek aangekaart. Kan Sarah Van Beurden een raming geven van de benodigde middelen? Hoe goed moet dergelijk onderzoek worden gevoerd om daar een zicht op te krijgen? Welke moeilijkheden duiken op bij herkomstonderzoek? Zijn er concrete voorbeelden van praktische moeilijkheden? Wat gebeurt er wanneer de herkomst van een bepaald object onzeker is?

Uit de getuigenis van Nadia Nsayi onthoudt Cathy Coudyser het belang van ontsluiting van en duiding bij de bestaande koloniale collecties, met een goede publiekswerking. De doelstelling van een museum is gesprek en debat stimuleren en ons verleden leren begrijpen, dus ook ons gedeelde verleden in een superdiverse samenleving in Vlaanderen. Een aantal stukken moet dan ook wel in België blijven omwille van de aanwezigheid van gemeenschappen uit de herkomstlanden.

Guido Gryseels gaf aan dat 1 procent van de collectie onmiskenbaar roofkunst is. Maar er zijn nog geen formele aanvragen tot teruggave. Wat restitutie betreft, zijn de goede bewaring en ontsluiting in de herkomstlanden belangrijke bekommernissen. Vele landen zouden hier nog niet klaar voor zijn. Dit is een moeilijk evenwicht tussen enerzijds een paternalistische benadering vermijden, waarbij ons land zou voorschrijven hoe het moet, en anderzijds de zorg om een goede bewaring. Heeft de spreker zicht op het tijdsbestek waarbinnen dit in goede condities zou kunnen gebeuren?

Guido Gryseels ging ook in op de mogelijkheid tot opsplitsing van het juridische eigenaarschap en de materiële teruggave. Dit thema kwam eveneens aan bod in de presentatie van Bert Demarsin, die wees op diverse knelpunten. Aan een dergelijke opsplitsing zouden volgens deze laatste een duidelijke tijdshorizon en voorwaarden moeten worden gekoppeld. Hij wijst op de nood aan een eenduidige definitie van roofkunst. Daar moet het beleid oplossingen voor vinden.

Op federaal niveau heeft staatssecretaris Thomas Dermine maatregelen voorgesteld die nog in wetgeving moeten uitmonden. Cathy Coudyser herinnert eraan dat het federale niveau het voortouw heeft genomen aangezien de Belgische staat de objecten moet teruggeven en over de belangrijkste collectie beschikt. De gemeenschappen en de federale overheid moeten constructief samenwerken, maar wel binnen de bestaande bevoegdheidsverdeling, waarbij twee deelstaten exclusief bevoegd zijn voor Cultuur en Erfgoed, en zij er andere visies op kunnen nahouden. Vooraleer er een federale wet komt, zouden de gemeenschappen de principes

moeten afspreken waarachter ze zich kunnen scharen, en die dan ook richting kunnen geven aan de lokale besturen. Hebben de sprekers tips om daar vanuit de gemeenschappen mee om te gaan?

1.6. Elisabeth Meuleman

Elisabeth Meuleman heeft een sterke focus op restitutie geconstateerd, maar heeft ook over andere aspecten vragen. Gezien de bevoegdheidsvragen vindt zij het nuttig dat het onderwerp ook in het Vlaams Parlement wordt besproken. De spreker bespeurt bij de sprekers een consensus dat het initiatief van de federale overheid moet komen, waarbij de deelstaten in samenspraak daarmee een beleid uitwerken. Loopt die samenwerking goed? Er lijkt wat ruis op de lijn. De minister-president heeft het punt zelf moeten agenderen op het IMC. Elisabeth Meuleman vindt het nodig de federale politici daarover eens aan de mouw te trekken. Hebben de sprekers zelf zicht op inhoudelijke ruis op de lijn? De minister-president heeft zich in de plenaire vergadering van 7 juli 2021 nogal radicaal uitgesproken tegen de omgekeerde bewijslast. Van hun kant pleiten de sprekers om restitutie breder te zien dan alleen de teruggave van roofkunst. In welke mate is een compromis mogelijk? Wat zijn de standpunten van de deelstaten?

Elisabeth Meuleman erkent dat de kwestie een belangrijk financieel aspect heeft. Het is zeker niet nodig een restitutiebuisness te steunen, maar een deftig herkomstonderzoek zal hoe dan ook geld kosten. Wat zijn daarin de verwachtingen? Zijn er al engagementen aangegaan, bijvoorbeeld door staatssecretaris Dermine? Wat is er nodig aan Vlaamse kant om het onderzoek te ondersteunen?

Bert Demarsin heeft benadrukt dat het initiatief van de federale staat moet komen en dat het Vlaamse niveau daarop moet inspelen. Zelf zou Elisabeth Meuleman daar liever niet op wachten. Aspecten die minder met restitutie te maken hebben, zijn wel degelijk Vlaamse bevoegdheden, zoals de dekolonisatie. Die kunnen onverwijld worden aangepakt. De getuigenissen en de discussie over een niet zo fraai verleden komen steeds terug, bijvoorbeeld over symbolen in het straatbeeld. Hoe kijken de sprekers naar de discussie over de aanpak daarvan: uitwissen of laten staan en duiden? Hoe gaan wij om met ons schurende erfgoed? Ook in onderwijs leeft die discussie.

De spreker heeft Bert Demarsin horen pleiten voor wetgevend werk op federaal niveau en voor een decreet op Vlaams niveau. Kan hij verduidelijken wat er in een dergelijk Vlaams decreet moet worden opgenomen?

2. Antwoordenronde

2.1. Nadia Nsayi

Nadia Nsayi relateert de actualiteit van het thema restitutie. De Afrikaanse gemeenschap in België, die zowat 200.000 mensen telt, ligt hiervan niet wakker. Zelfs de Congolese gemeenschap niet. Dat geldt ook voor de standbeelden. In de media lijkt de Afrikaanse gemeenschap wakker te liggen van de standbeelden van Leopold II, maar uit onderzoek blijkt dat dit niet het geval is. Het gaat immers om een gemeenschap die heel grote sociaaleconomische problemen kent. Waar die mensen vooral van wakker liggen, is een job vinden, huisvesting, onderwijs enzovoort.

Toch maken enkele individuen en groepen er wel een punt van. Die groepen hebben zich vorig jaar in betogingen getoond, en ijveren voor de verwijdering van bepaalde standbeelden en de dekolonisering van de publieke ruimte. Dat vindt de spreker voldoende reden om er aandacht aan te schenken. De aanwezigheid van die collecties in België is een voorbeeld van hoe de koloniale geschiedenis tot op vandaag nog altijd speelt in de samenleving. Relatief nieuw is dat sommigen er nu

tegen in opstand komen. Jongeren, studentenverenigingen en activistische groepen willen een maatschappelijk debat over het koloniale verleden en zijn erfenissen. Ze vragen herstel en rechtvaardigheid. Nadia Nsayi wil het debat over restitutie in dat kader plaatsen. Het gaat om een herstelbeleid met betrekking tot koloniaal onrecht.

Wat Nadia Nsayi heel erg mist in dit debat, is de stem van Congo. Er wordt een beleid aangekondigd, maar tot dusver heeft Congo zich daarover niet uitgesproken. In welke mate zal België een dialoog aangaan met Congo? Kent het de verschillende actoren in Congo: de overheid, musea enzovoort? De spreker waarschuwt voor een Belgo-Belgisch debat, waar niemand nood aan heeft.

Voor musea zou het al te gemakkelijk zijn om zich te beperken tot restitutie. Nadia Nsayi vraagt om het debat open te trekken tot de omgang met koloniale collecties. Restitutie is een politieke beslissing, te nemen door overheden. Maar de omgang met die collecties is ook een zaak voor de musea. De spreker heeft bijvoorbeeld vastgesteld dat veel Antwerpenaren geen weet hebben van de koloniale geschiedenis van Antwerpen, en niet op de hoogte zijn van een koloniale collectie in het MAS. In die zin vindt ze de visienota van de minister van Cultuur interessant. Er wordt iets gezegd over restitutie, maar ook over het belang van meerstemmigheid. Hoe kan men tentoonstellingen organiseren die samengaan met participatieve processen? Voor het MAS is de tentoonstelling 100 X Congo een heel interessant initiatief geweest. Het is een manier geweest om banden aan te gaan met niet alleen partners in Congo, waaronder onderzoekers, filmmakers enzovoort, maar ook met diverse stemmen en actoren binnen de Congolese/Afrikaanse gemeenschap in Antwerpen. Restitutie valt niet in een paar jaar te regelen, maar intussen zijn die collecties er wel. Wat doet ons land er ondertussen mee?

De spreker is voorstander van vernieuwende denkkaders. Tentoonstellingen worden veelal ingericht door mensen met hetzelfde profiel. Nadia Nsayi gelooft ook weer niet dat de samenstelling van het personeel van musea op een paar maanden tijd grondig kan gewijzigd worden. Daarom zouden de musea meer ruimte moeten geven aan vernieuwende denkkaders. Vanuit haar ervaring in het MAS geeft de spreker enkele eenvoudige voorbeelden. Zo drong de directrice er bij het stadsbestuur op aan een externe cocurator aan te werven voor 100 X Congo. Daardoor konden de blinde vlekken bij het museum personeel ingevuld worden met een ander type van expertise. Zelf heeft Nadia Nsayi haar Congolese afkomst en haar andere beroepservaring kunnen inbrengen. Ook zijn er nieuwe gidsen aangeworven: jongere gidsen, gidsen met een migratieachtergrond. Een stagiaire van Congolese afkomst studeerde sociaal-cultureel werk in de Artesis Plantijn Hogeschool in Antwerpen. Ze startte een VIP-project, waarin ze bekende figuren uitnodigde om een rondleiding mee te maken. Op die manier werd hun achterban aangesproken.

Om de blinde vlekken in een organisatie weg te werken pleit Nadia Nsayi vanuit haar ervaring in het MAS voor interne vorming. Zo kan men de medewerkers helpen die blinde vlekken te zien, en hen voorbereiden op bezoekers die zich bijvoorbeeld heel activistisch opstellen en vinden dat bepaalde tentoongestelde stukken moeten teruggegeven worden aan Congo. Een ander voorstel dat zij deed in het MAS, betreft de stageplaatsen. In twee belangrijke Afrikaanse organisaties, de Afrikaanse studentenvereniging AYO en Black History Month vond Nadia Nsayi interessante partners voor het beheer van de Afrikaanse collectie van het MAS.

Musea hebben een belangrijke maatschappelijke rol te spelen op het vlak educatie. Scholen komen ernaartoe. Het MAS heeft voor 100 X Congo een educatief pakket uitgewerkt voor de derde graad secundair onderwijs, dat scholieren laat stilstaan bij koloniale verleden van Antwerpen. De informatie en de kennis die aanwezig zijn in musea, moet op een veel bredere manier gedeeld worden. Vandaag blijken ze immers bepaalde groepen niet te bereiken.

Het MAS noch het Antwerpse stadsbestuur hebben officiële vragen gekregen tot restitutie van bepaalde stukken. Maar wat is formeel en officieel? Wacht men op vragen van de Congolese regering in Kinshasa, of stelt men zich ook open voor restitutievragen van bijvoorbeeld een dorp? Persoonlijk vindt de sprekerster dat dit breed moet bekeken worden als het gaat om stukken die uit een dorpscontext zijn weggehaald. Dergelijke vragen worden hoe dan ook pas mogelijk als de betrokkenen weten dat die stukken bestaan. In Congo is nauwelijks geweten dat Antwerpen een Congolese kunstcollectie heeft. Daarom roept de spreker de musea op om samen te werken met Congolese partners. Als de informatie meer verspreid wordt, zullen er zeker restitutieaanvragen komen.

Tot slot weet Nadia Nsai dat in de collectie van het MAS minstens één stuk pure roofkunst is. Dat verhaal wordt verteld in de expo 100 X Congo. Het is de bedoeling om na de tentoonstelling een aanvraag in te dienen bij de Vlaamse overheid om dat te onderzoeken.

Nadia Nsai maakt ten slotte de vergelijking met de standbeeldenkwestie. Dat debat is in 2021 geëscaleerd. Ze herinnert een VRT-journaalintro met beelden van activisten die standbeelden aanvielen. Naar aanleiding daarvan kondigde de Vlaamse overheid aan een handleiding uit te werken voor lokale besturen, om op een participatieve wijze om te gaan met het koloniale verleden. De spreker vindt dat een heel goed initiatief, omdat het niet de bedoeling kan zijn alleen de roepers te horen maar wel om verschillende stemmen aan het woord te laten. Ze neemt ook in het restitutiedebat een zekere radicalisering. Die zaak mag niet escaleren zoals met de standbeelden is gebeurd. Daarom moet er nu al begonnen worden met een beleid, ook al zijn er geen officiële vragen. Op termijn komen die vragen er zeker.

2.2. Restitution Belgium

Sarah Van Beurden sluit zich aan bij de visie van Nadia Nsai dat het debat over koloniaal erfgoed breder moet gaan dan alleen over restitutie. De werkgroep Restitution Belgium kadert dat ook zo. Zelf heeft ze zich vandaag gefocust op restitutie omdat ze dacht dat dit zo gevraagd werd. Maar het gaat wel degelijk om de bredere omgang met koloniaal erfgoed. Precies daarin zijn er veel raakpunten tussen de Vlaamse cultuurprioriteiten en de noden die de werkgroep situeert. Het gaat over zaken als het tentoonstellingsbeleid. Ook het rapport gaat daarop in. Bijvoorbeeld wordt de vraag behandeld welke informatie over de geschiedenis van de objecten de bezoekers van een tentoonstelling meekrijgen.

De visienota van de minister-president zet in op digitalisering. Dat is een raakpunt tussen de omgang met koloniaal erfgoed en de beleidskeuzes van de Vlaamse Regering. Digitalisatie is een belangrijk middel om informatie beschikbaar te maken en te ontsluiten. Het gevraagde overzicht van de collecties is echter niet beschikbaar. Daarbij wil Sarah Van Beurden benadrukken dat het niet alleen gaat over de Centraal-Afrikaanse collecties maar over alle koloniale collecties. Een overzicht maken klinkt overweldigend maar hoeft dat niet te zijn. Het laatste lepelkje hoeft heus niet te worden geteld. Men moet wel een idee krijgen van welke collecties er zijn. Een dergelijk overzicht zou centraal digitaal aangeboden kunnen worden met links naar de websites van de verschillende musea. Het MAS is daar al een voorloper in. Men kan heel goed online zoeken in zijn collectie. Maar wat vaak ontbreekt in de informatie, is de herkomst van de objecten. Een ander aspect waarvoor de Vlaamse overheid bevoegd is, betreft samenwerking. Dat is in deze een essentiële activiteit, een manier om te luisteren naar de noden in het veld. Er is kortom heel wat waarin Vlaanderen wel degelijk actief moet zijn en niet op federaal beleid hoeft te wachten.

Er is een goede vraag gesteld over de privécollecties. Restitution Belgium beveelt niet aan om het eigendomsrecht in vraag te stellen. Maar Sarah Van Beurden stelt

vast dat er heel veel vragen zijn bij particulieren, bedrijven en missies over die collecties. Zij willen weten wat ze kunnen doen. Missies komen dan bijvoorbeeld terecht bij het Centrum voor Religieuze Kunst en Cultuur vzw, dat nu PARCUM heet. Het probleem is dat die objecten tussen twee stoelen vallen. Het KADOC neemt de archieven op. PARCUM neemt objecten op, maar steeds minder en slechts wat direct relevant is voor Vlaamse religieuze geschiedenis. De missiestukken vallen daar veelal buiten. Dat is een problematiek die dringend moet aangepakt worden. De spreker ziet immers jaar na jaar meer objecten van congregaties verdwijnen, verkocht worden of soms zelfs bij het afval gegooid. Missies en congregaties zijn dus absoluut vragende partij voor raad en bijstand. Hetzelfde ziet de spreker bij particulieren, afstammelingen van koloniale, en bij bedrijven en ngo's. Ook zij willen weten hoe ze met hun koloniaal erfgoed moeten omgaan. Vandaar dat de werkgroep aandacht vraagt voor de privécollecties.

Bert Demarsin vraagt het woord om aan te geven dat ook hij weet heeft van zeer veel privéactoren die dezelfde vragen hebben. De geschiedenis herhaalt zich. Op het einde van de jaren 1990 is er iets uitgedacht op wereldvlak voor het roerende erfgoed na de Tweede Wereldoorlog, op vraag van de markt. Als goederen verkocht worden, stelt men nu vragen naar de herkomst. De mensen vragen zich dat bij privé-erfgoed eveneens af. Er wordt gekeken naar de overheid voor een beleid. Wat is de focus van vandaag? Een restitutiebeleid kan niet opgelegd worden aan privé-eigenaars. Maar informatie verstrekken en begeleiding geven kan uiteraard wel en is heel gewenst. De markt vraagt antwoorden van het beleid.

Sarah Van Beurden beaamt dat daar inderdaad vraag naar is. Er is wel degelijk ruimte voor Vlaamse initiatieven en voor eigen beleid.

Wat precies roofkunst is, is een heikele kwestie. In het buitenland oordeelt men dat dit meer is dan wat met fysiek geweld is verworven. Een Nederlands rapport heeft het over een onvrijwillig overdragen van objecten. Vanuit haar onderzoeksachtergrond kan de spreker voorbeelden geven. Zo was er in de Tweede Wereldoorlog een zware verarming van de rurale gebieden in Congo. Om hun belastingen te kunnen betalen, hadden de mensen soms geen andere keuze dan erfstukken te verkopen. Dat zijn weliswaar commerciële transacties, maar in een context van structurele ongelijkheid. Het blijft een moeilijke vraag om roofkunst precies te definiëren. Maar Restitution Belgium pleit voor een brede benadering. Het gaat over meer dan objecten die zijn verkregen met fysiek geweld of voor 1908. Een ander voorbeeld zijn objecten die in beslag genomen zijn in juridische procedures tegen bijvoorbeeld religieuze bewegingen die als een bedreiging voor de koloniale staat werden gezien. Daarvan bestaan wel gearchiveerde dossiers, maar er is nog niet naar gekeken.

De spreker ziet nog andere mogelijke benaderingen. Zo kan kolonialisme zelf gezien worden als een misdaad tegen de menselijkheid. Dan wordt alles wat België uit zijn kolonie heeft meegebracht, problematisch.

Sarah Van Beurden nuanceert de stelling dat er geen officiële restitutieaanvragen zijn. Vanaf zijn onafhankelijkheid heeft Congo een lange geschiedenis van aanvragen. Maar hoe zoiets moet aangevraagd worden, en welke objecten waar zijn verzameld, is onduidelijk. Er is geen overzicht in België, laat staan dat men het in Congo zou weten. In andere landen is dat integendeel heel goed georganiseerd. Nieuw-Zeeland is daar een goed voorbeeld van. Dat land heeft overigens zelf een restitutievraag voor menselijke resten in het museum aan het Jubelpark in Brussel. In Nieuw-Zeeland werken herkomstgemeenschappen samen met de Maori en de regering. Zodra meer geweten is wat er in België aanwezig is, zal ook dat soort vragen toenemen. Ook Native American Communities hebben zich vrij goed georganiseerd rond die problematiek. Het is een kwestie van informatiedeling.

Op de vraag naar de financiering raadt de spreker aan om de mogelijkheden van het FWO niet uit het oog te verliezen. Op federaal niveau kan Belspo bijspringen voor de financiering van meerjarige programma's van beleidsvoorbereidend onderzoek.

2.3. Koninklijk Museum voor Midden-Afrika

Guido Gryseels beantwoordt achtereenvolgens de diverse vragen.

Zijn eerste antwoord betreft de bredere context. De spreker betreurt dat het debat over restitutie zich vooral beperkt tot het koloniale verleden. De concrete vragen tot restitutie die België ontving, kwamen van Nieuw-Zeeland, Australië en Chili. België weet niet hoe daarmee om te gaan. De spreker heeft weet van één vraag van Nieuw-Zeeland waar zelfs nooit een antwoord op werd gegeven. De omgang met dergelijke niet-koloniale collecties ontbreekt in het debat.

De spreker relativeert de ontevredenheid van het VN-bezoek. De VN had ook positieve commentaren. De VN betreurt dat er in het AfricaMuseum racistische beelden worden tentoongesteld, en vindt dat die moeten worden weggehaald. Het gaat dan om een depotruimte waar Afrikanen worden voorgesteld zoals dit vroeger gebeurde. Die werken zijn echter onderdeel van een historisch gebouw en zijn beschermd. Ze mogen van Onroerend Erfgoed niet worden weggenomen.

Op de vraag wat hij anders zou aanpakken mocht de renovatie worden overgedaan, wijst de spreker erop dat het maatschappelijk debat over dit onderwerp onvoorstelbaar snel gaat. Vijf jaar geleden peilde niemand naar de herkomst van de stukken, vandaag doet iedereen dat. Hetzelfde geldt voor het koloniale verleden. Twintig jaar geleden stond 95 procent van de Belgische bevolking positief ten opzichte van het koloniale verleden. Twee jaar geleden oordeelde 60 procent van de bevolking hier negatief over. Er is dus een zeer snelle evolutie in het denken over restitutie, kolonialisme, Black Lives Matter, standbeelden enzovoort. Concreet zou de spreker meer over herkomst vertellen, het koloniale verleden nog scherper stellen en een aantal zaken veel breder kaderen. De boodschap is niet duidelijk, er werd intern te veel naar het compromis gezocht. Daaraan wordt gewerkt, de tentoonstelling wordt regelmatig vernieuwd.

De definitie van roofterkunst is moeilijk. Geweld en plundering zijn makkelijk te beoordelen. Maar de spreker is het niet eens met de stelling dat alle koloniale erfgoed per definitie voortkomt uit ongelijke verhoudingen. Wat bijvoorbeeld met objecten die uit financiële noodzaak werden verkocht? Zoiets moet geval per geval worden bekeken. Staatssecretaris Thomas Dermine stelt voor om hiervoor begin 2022 een gemengde Belgisch-Congolese commissie op te richten. Dit blijft een moeilijk debat.

Guido Gryseels heeft begrip voor de opmerkingen over de dekolonisatie-industrie. Telkens is er een nieuw trending topic' met de vraag naar meer middelen en geld. Anderzijds telde het AfricaMuseum tien jaar geleden 300 werknemers, vandaag nog 230. Niemand wordt vervangen, en de ene bezuiniging volgt op de andere. Zo is het onmogelijk geworden om de herkomst van 35.000 stukken grondig te onderzoeken zonder dat daar middelen tegenover staan. Meer werk vereist meer middelen, en bij dit onderzoek moeten ook Afrikanen worden betrokken.

Zelf heeft Guido Gryseels een vraag voor Bert Demarsin. De situatie met betrekking tot restitutie door federale instellingen en collecties die zich op Vlaams grondgebied bevinden, is niet duidelijk. Welke rol speelt de Vlaamse Gemeenschap daarin? De spreker stelt deze vraag vanuit een recente ervaring met een opslagruimte in Wallonië. De Inspecteur van Financiën raadde het AfricaMuseum aan daar geen waardevolle objecten te bewaren omdat ze onder de Waalse regelgeving zouden vallen. Uit contacten met een Vlaamse ambtenaar blijkt dat dit voor de

Vlaamse Gemeenschap ook in Tervuren het geval zou zijn. Wat is hiervan het gevolg voor federale wetgeving met betrekking tot restitutie?

Cathy Coudyser vroeg naar praktische moeilijkheden bij herkomstonderzoek. Bij gebrek aan betrouwbare archieven is herkomstonderzoek bijzonder moeilijk. De meeste stukken in het museum zijn zeventig tot tachtig jaar geleden verworven. Vaak is het onduidelijk wat daarvoor in ruil werd gegeven. Daarvoor is men aangewezen op terreinbezoeken, mondelinge overlevering en interviews van dorpsgemeenschappen, vaak over generaties heen. Dat is praktisch heel moeilijk.

De spreker beklemtoont dat we geen voorwaarden mogen stellen aan Congo met betrekking tot de teruggave. We zijn geen kolonialen. Maar Congo is zelf vragende partij voor een programma van capaciteitsversterking. Er zijn voorstellen voor een samenwerkingsprogramma van vijf jaar, met bouw van stockagecapaciteit, het opleiden van personeel, met gemeenschappelijke tentoonstellingen. Congo zal dan niet helemaal klaar zijn, het is een land 84 keer groter dan België met tal van provinciale musea. Die capaciteit zal er niet overal zijn. Maar op vijf jaar kunnen de basisvoorwaarden worden gecreëerd om een aantal stukken terug te brengen en gemeenschappelijke tentoonstellingen op te zetten.

Nog een vraag ging over een andere bril om naar standbeelden te kijken. Guido Gryseels vindt dat er te veel standbeelden zijn, maar pleit desalniettemin voor het behoud van een groot deel ervan, als deel van onze geschiedenis. Hij is voorstander van initiatieven waarbij hedendaagse kunst een dialoog aangaat met die beelden. Een andere vraag is dan weer of er in elk dorp een Leopold II-laan hoeft te zijn, ter verheerlijking van het koloniale verleden.

Tot slot staat de spreker stil bij de vraag wie objecten mag terugvragen. Theoretisch zou dit moeten kunnen gebeuren door individuen en dorpsgemeenschappen. Maar praktisch kan men alleen van staat tot staat werken. Ook dat zorgt vaak voor discussies binnen de landen van herkomst, bijvoorbeeld door dorpsgemeenschappen die geen boodschap hebben aan teruggave van voor hen belangrijke objecten aan een museum dat 2000 kilometer verderop ligt. Maar dat is volgens de spreker een interne binnenlandse aangelegenheid.

Sarah Van Beurden voegt aan dit laatste punt toe dat er tussenoplossingen bestaan, waarbij nationale musea uitleenprogramma's tot stand brengen met dorpsgemeenschappen. Dit gebeurt onder meer in Niger en Burkina Faso. Het is dus geen zwart-witdiscussie.

2.4. Bert Demarsin

Bert Demarsin zal vooral overlopen wat de anderen nog niet hebben beantwoord. Katia Segers polste naar de nood aan incentives voor privé-eigenaars. De overheid kan een beleid ontwikkelen om zaken scherp te stellen in haar eigen omgang met de materie. Privé veronderstelt altijd een markt. Vijf jaar geleden was de vraag naar de herkomst niet aan de orde bij deze handel, vandaag wel. Tot midden jaren 1990 was er ook nooit een vraag over een eventueel WOII-verleden. Vandaag geraakt geen werk meer verkocht zonder dat die vraag is beantwoord. Mensen leren en krijgen geleidelijk andere gevoeligheden. Dat geldt ook voor de privémarkt. De overheid moet dus zelf een exemplarisch beleid ontwikkelen, maar privé-eigendom sturen is niet haar opdracht. Zoiets is niet betaalbaar en overschrijdt de bevoegdheid.

Elisabeth Meuleman polste naar een manier waarop Vlaanderen zijn verantwoordelijkheid kan opnemen. Bert Demarsin heeft zijn betoog toegespitst op restitutie, waarvoor Vlaanderen niet als eerste bevoegd is. Maar Vlaanderen is wel bevoegd voor zijn museumsector. Uit het betoog van Filip Brusselmans puurt de professor

de vraag naar de relevantie voor Vlaanderen. Dit debat is juist door de Vlaamse bevoegdheid voor musea hyperrelevant voor Vlaanderen. Als overheid heeft het ook een voorbeeldfunctie ten aanzien van andere overheden en van privéspelers. Het gaat dan niet alleen om musea die Vlaanderen zelf beheert, maar ook over de instellingen die het subsidieert. Ook projectsubsidies kunnen worden ingezet voor herkomstonderzoek. Vlaanderen heeft als subsidiërende overheid een verantwoordelijkheid. Bovendien is Vlaanderen nog los van zijn cultuurbevoegdheid de toezichthouder op de lokale besturen. Hun beslissingen kunnen juridisch correct zijn, maar als de Vlaamse overheid de opportuniteit ervan betwist, kan ze op grond van artikel 162, 6°, van de Grondwet ingrijpen. In de jaren 1980 heeft de federale overheid op grond daarvan de verkoop van een Picasso door de stad Luik verhinderd. Vanuit die optiek komen ook musea als het MAS en Plantin Moretus in het blikveld van deze thematiek.

Vlaanderen is een actor in het samenwerkingsfederalisme. Bert Demarsin verwacht dat de federale overheid gezien de Vlaamse bevoegdheid voor Cultuur ook naar Vlaanderen zal kijken voor de financiering van een en ander, via onder meer de projectsubsidies.

Karin Brouwers polste naar de Vlaamse collecties. Bert Demarsin herhaalt dat Vlaanderen zijn eigen musea beheert, maar ook een rol heeft met betrekking tot de stedelijke en gemeentelijke musea. Op dit moment zijn er misschien nog geen dergelijke vragen, maar als die er komen, zal de Vlaamse Gemeenschap in kaart moeten brengen wat er is.

Cathy Coudyser polste of de zaken moeten worden bekeken in functie van het Cultureelerfgoeddecreet. Dat vindt de spreker de juiste richting, aangezien Vlaanderen op basis daarvan financiert en er dus een beleid bij kan voeren. Maar Vlaanderen is zoals gezegd ook toezichthouder op gemeentelijke instellingen, die het overigens in bepaalde gevallen eveneens financiert.

Er was de vraag naar de stand van zaken in Wallonië en Brussel. Onder andere de respectieve parlementen hebben er initiatieven ontwikkeld, waaronder resoluties. Dekolonisatie is er overduidelijk aan de orde. In Brussel leeft de kwestie van de straatnamen. Een uitgerold restitutiebeleid is daar niet voorhanden. Daar is Bert Demarsin eigenlijk blij om, net als om het nog niet bestaan daarvan in Vlaanderen. Hij vindt immers dat dit best in samenwerking met de federale staat wordt ontwikkeld.

De definitie van roofterkunst is een heel moeilijke aangelegenheid, maar van huizenhoog belang. Zoals Sarah Van Beurden al heeft aangegeven, mag de definitie niet verengd worden tot wat met een militaire actie is geroofd. In Frankrijk onderscheidt men naast de meest extreme gevallen ook andere gezagsverhoudingen, zoals in de totstandkoming van de missiecollecties. Bert Demarsin steunt het betoog van Guido Gryseels dat niet alles wat in die periode verworven is, illegaal is. Het Franse rapport trekt resoluut de kaart van een omkering van de bewijslast. In de praktijk ziet de spreker zoiets echter niet gebeuren en acht hij het ook niet wenselijk. Wel is het gevolg dat er ernstig herkomstonderzoek nodig is.

In zijn kritiek op de dekolonisatie-industrie met een bijhorend opbod in de middenvraag, heeft Bert Demarsin niet willen suggereren dat er geen middelen nodig zouden zijn. Wel vraagt hij om die middelen in te zetten om de prioritaire noden te lenigen. De eerste prioriteit moet dan ongetwijfeld Tervuren zijn, gezien zijn collectie. Daarnaast moeten ook andere belangrijke collecties voldoende prioriteit krijgen, tenzij Congo zelf gericht zou vragen om bepaalde prioriteiten te stellen. Niet antwoorden, zoals België in het verleden al heeft gedaan, is vandaag geen optie meer. Het is utopisch om te geloven dat anderen de oefening niet in onze plaats zouden maken als wij het zouden nalaten. Dat is ook in de Joodse restitutedossiers gebleken. Als musea zelf geen onderzoek verrichten, zal er bij een hoge

financiële inzet een hele industrie ontstaan van consultants, agentschappen en privéspeurders. De overheid hoeft dan zelf niets te doen, maar slaat ook een belabberd figuur. Daarom pleit de professor om te investeren in herkomstonderzoek, op basis van een duidelijk plan waarin de hoogste noden het eerst aan bod komen.

Cathy Coudyser betreurt terecht dat Thomas Dermine de deelstaten niet heeft gecontacteerd. Als Vlaming vindt Bert Demarsin dat zijn overheid aan dit beleid moet bijdragen. Mocht het tot een echt terugkeerbeleid komen, dan komt dat toe aan de federale overheid, samen met de deelstaten. De spreker is blij met het bestaan van een federaal beleidsinitiatief, aangezien daarmee ten minste een start voorhanden is. Er wordt nu tempo gemaakt. De professor roept op om mee op de kar te springen en eraan mee te werken. Het Vlaams Parlement hoeft geen eigen restitutiebeleid uit te werken, maar moet dekolonisatie op zijn agenda laten staan. Het moet de nodige middelen vinden voor het samenwerkingsfederalisme. Het moet zorgen voor de nodige aandacht in het onderwijs.

De KU Leuven heeft voor de eigen deur willen keren. Ze heeft geconstateerd dat het koloniale verleden in haar vakken te weinig een rol speelt. Naast kunst- en cultureel erfgoedrecht doceert Bert Demarsin ook rechtsvergelijking. Die discipline bestudeert hoe systemen tot stand zijn gekomen, welke invloed de westerse mogelijkheden bijvoorbeeld op andere rechtssystemen hebben gehad, en wat ze daar zelf uit hebben gepuurd. In de cursussen rechtsvergelijking van de jongste twintig jaar kwam in het beste geval amper één pagina over Afrika voor. Nochtans is Congo van onvoorstelbaar belang voor België. Het is dan ook een schrijnende zaak dat een rechtsstudent niet zou beseffen welke enorme rijkdom België uit kolonisatie heeft gepuurd. Bert Demarsin vindt het naïef om te geloven dat Brussel daarzonder hoofdstad van Europa zou zijn. Ons land heeft niet het hoofdkwartier van de NAVO gekregen uit sympathie, maar omdat het dankzij zijn kolonie de grootste hoeveelheid uranium bezat, die noodzakelijk was voor het nucleaire arsenaal in de koude oorlog. Aangezien het al de NAVO-zetel had, was het een logische keuze om Brussel dan ook EU-hoofdstad te maken. Door de kolonisatie hebben ondernemers kansen gehad. België heeft met zijn rijkdom Olympische Spelen en wereldtentoonstelling na wereldtentoonstelling kunnen organiseren, en het grootste justitiepaleis ter wereld gebouwd. De financiële sokkel daarvan is de kolonie. België moet zich daarvan bewust zijn. Helaas heeft staatssecretaris Dermine de deelstaten nu niet bij dat verhaal betrokken, betreurt Bert Demarsin ook in deze context.

De spreker noemt de uitblijvende UNESCO-conventieomzetting een fiasco. Maar hij is hoopvol gestemd aangezien de federale overheid nu toch een voorstel heeft en een uitrol plant. Bijsturing zal dan nog nodig zijn. Op de omzetting was het daarentegen twaalf jaar lang vergeefs wachten. Ook Vlaanderen of Brussel hadden daartoe initiatief kunnen nemen, aangezien al onze overheden enigszins bevoegd zijn voor UNESCO-aangelegenheden, gezien de splitsing van erfgoed in een gewest- en een gemeenschapsbevoegdheid. Het gevolg is echter dat iedereen naar elkaar kijkt. Vandaar de blijheid van de spreker om de trekkersrol die de federale overheid nu opneemt.

Aangezien de deelstaten nog altijd kunnen bijsturen, is de agendering door de Vlaamse minister-president op de interministeriële conferentie terecht. De goed-gekeurde principes moeten nog in wetteksten worden gegoten. Zaken weghalen uit een publiek domein, gebeurt maar best aan de hand van een formele wet. Hopelijk wordt ook het hele dekolonisatiebeleid in wetgeving verankerd, oordeelt Bert Demarsin.

Elisabeth Meuleman polste naar ruis op de lijn. Op de vraag of Vlaanderen de federale overheid aan de mouw moet trekken, heeft Bert Demarsin al geantwoord. Inhoudelijke ruis zou kunnen verwijzen naar de omkering van de bewijslast, waarvan de spreker zoals gezegd geen fan is. Hij herhaalt zijn pleidooi om dekolonisatie

hoog op de agenda te houden van het Vlaams Parlement. Museale expertise bevindt zich in hogere mate bij de gemeenschappen dan bij de federale overheid. De federale overheid verdient niet bepaald een schoonheidsprijs voor haar omgang met de musea die ze nog onder haar hoede heeft. Die opmerking is niet bedoeld als kritiek op Guido Gryseels, aangezien die niet verantwoordelijk is voor het kader waarin hij moet werken. Vlaanderen kan gezien zijn knowhow een sterk verhaal schrijven. Het parlement moet daarvoor dan het kader creëren.

Met het oog op een veilige restitutie van overheidsstukken is bij voorkeur een decreet nodig. Datzelfde geldt eigenlijk ook voor restitutie onder voorwaarden van geschonken stukken. Anders dreigen de betreffende uitvoeringsbesluiten strijdig te zijn met het wettelijke kader en zal de Raad van State er bezwaren tegen hebben.

Een laatste vraag behelst de Vlaamse bevoegdheid voor de in het Vlaamse Tervuren gesitueerde federale erfgoedinstelling. Het is een lacune in de bevoegdheids-overdracht. Naar de letter valt dit erfgoed onder de Vlaamse bevoegdheid, naar de geest vanzelfsprekend niet. Een en ander kan leiden tot vragen bij het Grondwettelijk Hof of de Raad van State. De collectiebeheerder is federaal, ook al ligt het museum in Vlaanderen. Bijgevolg hoort Vlaanderen er volgens Bert Demarsin geen erfgoedbeleid over te voeren. Hij pleit voor gezond verstand, maar door de letter van de wet te volgen zou de Vlaamse reactie gelijkaardig kunnen zijn aan het Franstalige voorbeeld. Dat zou de professor betreuren. Het Vlaams Parlement zou een rol kunnen spelen om dat te voorkomen. Recht biedt het voordeel dat het altijd kan worden bijgestuurd. Dat blijkt ook uit het ontstaan van het restitutiedebat. Met de tweede wereldoorlog als trigger zijn steeds meer blokjes omgevallen. Het herkomstonderzoek is altijd maar belangrijker geworden, dus ook met betrekking tot het koloniale erfgoed.

Reacties van de andere sprekers

Guido Gryseels reageert nog met betrekking tot het toepassingsgebied van de Vlaamse decreten op het AfricaMuseum. Naast het Cultureelerfgoeddecreet gaat het ook om het Topstukkendecreet. Het museum heeft een aanbod van de Vlaamse overheid geweigerd om op basis daarvan twee topstukken uit zijn collectie te restaureren, aangezien opname in dat decreet impliceert dat Vlaanderen de hoede krijgt over deze stukken. In dat geval is de toestemming van Vlaanderen vereist voor een buitenlandse bruikleen daarvan. De geest van deze regelgeving is nogal flou.

Sarah Van Beurden voegt informatie toe over de ervaringen in Wallonië. De Franse Gemeenschap heeft twee jaar geleden een studie besteld bij de Académie Royale over de koloniale collecties die ze beheert. Deze studie zal binnenkort verschijnen. Een Vlaamse universiteit zou een dergelijke studie ook voor Vlaanderen kunnen maken.

Elisabeth MEULEMAN,
voorzitter

Cathy COUDYSER
Katia SEGERS,
verslaggevers

Gebruikte afkortingen

AYO	African Youth Organization
BLM	Black Lives Matter
FWO	Fonds Wetenschappelijk Onderzoek - Vlaanderen
IMC	interministeriële conferentie
KADOC	Documentatie- en Onderzoekscentrum voor Religie, Cultuur en Samenleving
KU Leuven	Katholieke Universiteit Leuven
MAS	Museum aan de Stroom
ngo	niet-gouvernementele organisatie
PARCUM	museum en expertisecentrum voor religieuze kunst en cultuur (het vroegere Centrum voor Religieuze Kunst en Cultuur – CRCK)
UGent	Universiteit Gent
VN	Verenigde Naties
VRT	Vlaamse Radio- en Televisieomroeporganisatie
vzw	vereniging zonder winstoogmerk